

[installáció és interakció]
TDK dolgozat
Balász Bálint, Bihary Zsófia, Edelmayer Zsolt
BME Urbanisztika Tanszék

Bevezető

- Témamegjelölés
- Hipotézis felállítása, célkitűzés
- Ajka kiválasztása

A szocialista városépítészeti

- A szocialista városépítészeti kialakulása - szocialista realizmus
- A II. világháború utáni magyar városépítészeti és térszervezési elvek 1954-ig
- A szocreál utáni városépítés Magyarországon

Magyarország városépítészete a rendszerváltozás után

- Településrendezés 1990 után
- A köztetek szerepe
- Elavult közterületek / a közterületek válsága
- Kortárs közterület tervezés

Köztéri alkotások

- A köztéri alkotások szerepe
- Szobrok
 - Szobrokról általánosan
 - Szobrok és terek kapcsolatáról általánosan
- Public art

Antropológiai megközelítések

- Városantropológia
- Eltérő terek
- A város metafizikája
- Proxemika
- A hely szelleme

Ajka

- A Kutatás helyszíne
- Ajka története
- Ajka városképi megjelenése
- Ajka a Hild János- emlékéremmel kitüntetett település
- Ajka a rendszerváltozás után

Téma, konceptualizáció, operacionalizáció, hipotézis, módszertan

- A kutatás ismertetése
 - Előzetes felmérés a közterületi szobrok ismertségéről:
 - A kutatás fizikai tere
 - Belső struktúra

A Delfines kút története

Kísérlet

A kísérlet előképe

Megkérdezéssel adatfelvétel

Mentális térképek

Észlelési jegyzőkönyv

Konklúzió

Köszönetnyilvánítás

Bibliográfia

Mellékletek

Bevezető

A közterületet, mint közösségi teret, majdnem minden ezzel foglalkozó tudományterület, legyen az építészet, tájépítészet, szociológia, antropológia, művészettörténet vagy akár filozófia, más fogalomrendszer szerint határozza meg. Ezen definíciók az egyes ágak képviselői között sem mindig egyeznek. Az ellentmondások feloldása és egymáshoz viszonyítása, véleményünk szerint, nem is túl szerencsés. A közterületek kutatásához és tervezéséhez, a dolgok komplexitásából adódóan, azonban elengedhetetlen feltétele a fogalmak megismerése.

Jelen dolgozat szerzői megkísérelnek olyan, a köztéren zajló, folyamatokat bemutatni, melyekben az egyéni érdekek és közösségi célok találkozása lenne a kívánatos. Hiszen a közterület (angolul: „public space”), mint a neve is mutatja a „közösség tere”, melyet mindenki, a társadalmi együttélés szabályait betartva, a saját belátásának megfelelően használhat.

Témamegjelölés

A közterületi installációk és az őket körülvevő terek problémakörének mélyebb megismerése 2013 augusztusában a Budapesti Műszaki és Gadaságtudományi Egyetem Urbanisztika tanszéke által szervezett ajkai településkutató tábor folyamán fogalmazódott meg bennünk. A tapogatózások és kérdések felvetése után, igyekeztünk megfelelő alapossggal utána járni a „közösségi tér” és a „közösségi képzőművészeti alkotás” problémakörének.

A két fogalom egymás mellett kezelésében és együttes vizsgálatában az Ajkán található fizikai környezet - viszonylag kis területen elhelyezkedő nagyszámú szobor - is megerősített minket.

Hipotézis felállítása, célkitűzés

Az ajkai terepmunka során állítottuk fel hipotéziseinket, melyek szerint:

- a szobrok közterületre való elhelyezése egyfajta kedélyjavító intézkedés oka és okozata
- a közterületi szobrok elhelyezését nem „tervezik” a végleges helyükre

Ezen gondolatsorok mellett igyekeztük a témát minél szélesebben körüljárni a dolgozatban, hogy alaposan megismerkedhessünk és megismertethessük a közterületi installációk működésmechanizmusát a tervezői, alkotói, hivatali - döntéshozói és városhasználói oldalról.

Ajka kiválasztása

A település kiválasztását több szempont összefonódása miatt tartottuk indokoltnak. A település történetének tekintetében az 1960-70-es évek során elkezdett „városrendezés”, ipari, szocialista városépítészeti program önmagában is izgalmasnak mondható. Az épített, tervezett – nem organikusan fejlődött – városi terek kialakítása, tervezett és megvalósult használata, a városlakók térhasználati attitűdjei mind építészeti, urbanisztikai, mind antropológiai, szociológiai szempontból relevánsak. A város léptéke kellően nagy ahhoz, hogy a komplex városi struktúrák elemezhetőek legyenek, de nem túlzottan kiterjedt, hogy egy rövid – egyhetes – terepmunka során megismerhető legyen. Ezen attribútumok ideális vizsgálati célponttá tették Ajka városát.

A szocialista városépítészet

A dolgozat jobb, kerekesebb megértéséhez fontosnak tartottuk a szocialista várostervezés áttekintését. A kutatásunk terepe, Ajka, egyike a tizenegy szocialista városnak, így adódott a párhuzam, hogy végigjárjuk azokat a fontosabb elveket, melyek a tervezői elképzeléseket vezették a Veszprém megyei település kapcsán.

A szocialista városépítészet gyökerei - szocialista realizmus

Mielőtt a fókuszot szűkítenénk a magyar szocialista városépítészet mélyebb megismerésére, érdemes a világ építészeti és városépítészeti gyakorlatait összegezni.

Alapvetően megállapítható, hogy előző rendszerbeli építészetünket, Germuska Pál: Az iparúrbizottság tervében¹ című könyve nyomán, három főbb irány határozta meg: maga a kommunista és szocialista ideológia, a két világháború közötti modern építészet (Mies van der Rohe, Le Corbusier, a bauhaus alkotók munkái stb.), valamint a szovjet városépítészet 1930 és 1950 között.

Germuska írása alapján először tekintsük át a modernista tervezés alapvetéseit.

A XX. századi modern városépítészet és várostervezés egyik sarokkövéként a szakemberek egyértelműen Ebenezer Howard 1902-ben megjelent könyvét a Garden Cities of Tomorrow-t² tekintik. A mű alapvetően szakít a kertvárosi ideológiával és a mai napig meghatározza a várostervezésről alkotott elképzeléseket. Fontos kiemelni Howard pályatársát, Tony Garnier-t, aki szintén a századfordulón jelentette meg terveit egy modern városról („citie industrielle”). Az elképzelés egy új települést képzelt el saját ipartelepével, melyhez kertes házak is csatlakoztattak volna. Az 1920-as évek német és németalföldi modernista iskolái (De Stijl és Bauhaus) a funkcionalizmus mindenhatóságát hangsúlyozva, többek között, olyan lakótelepeket képzeltek el, melyek között az utcák elvesztik kiemelt szerepüket, a sávházak parkosított területeken, szabad elrendezésben jelennek meg.

Természetesen itt sem mehetünk el a XX. század első felének egyik legnagyobb hatású építészéről, Le Corbusier mellett, akinek közbenjárására az 1928-ban megalakult Modern Építészeti Nemzetközi Kongresszusa (Congres Internationaux d'Architecture Moderne - CIAM) elfogadta az Athéni Chartát, mely összefoglalta a különböző modernista építészeti irányzatokat. A tanulmány szempontjából a városépítészeti elképzelések a leglényegesebbek: „a város szerkezetét az egyes területek funkciójához kell igazítani: a munkahelyeket ipari környezetben kell összpontosítani, és zöld övezettel kell elválasztani a lakóterülettől, a két zóna közötti távolságot viszont minimalizálni kell.”³ Ezek alapján a zónákat el kell választani munka-, lakó-, rekreációs övezetre.

¹ Germuska (2004) 191-217. p.

² Hall (1994) 31-38. p.

³ Germuska (2004) 193. p.

Az 1945 utáni Magyarországon az építészek a kevés „helyes” útmutatás hiányában kénytelenek voltak az 1920-as években elkezdődött szovjet építészeti eszközökhöz visszanyúlni.

A szovjet avantgárd építészei (pl.: L. Z. Cserikover, M. I. Kuriko) igyekeztek a kapitalista városok hibáit kiküszöbölni, azonban ezek a tervek nem feleltek meg a tömeges iparosítás során fellépő politikai igényeknek. A vezetők fantáziáját sokkal inkább az „önellátó kommunatömbökben” gondolkodó tervek fogták meg. Ezen elképzelések elkészítésére (hol politikai okok, hol az építészek radikális gondolkodásmódja szab határt) azonban nem állt rendelkezésre megfelelő szakembergárda, így az 1929-es nagy világgazdasági válság miatt munkanélküli nyugati építészeket hívtak az országba (pl.: Albert Kahn detroiti cége több mint 521 üzemet tervezett az országban).

Az első szocialista városnak az Ernst May tervei alapján elkészült Magnyitogorszkot tekintjük. May, Le Corbusier nyomán, „lineáris várost” képzelt el, melyben a lakó- és ipari funkciókat zöld sáv választja el. Azonban mire a német tervezőmérnökök elkészültek a tervekkel, amikben olyan újítások találhatóak, minthogy lakófunkciót biztosító szuperblokkok párhuzamosan futottak volna az ipari üzemmel, a kivitelezés olyan előrehaladott állapotban állt, melyet a mérnök már nem tudtak korrigálni. Így a vaskombinát egyedül uralja az unalmas városi összkép benyomását keltő tájképet⁴ (Az 1995-ös Sotsgorod: Cities for Utopia című dokumentumfilm a Szovjetunióban megfordult nyugati építészek kálváriáját dolgozza fel).

Magnyitogorszk

forrás: <http://dic.academic.ru/pictures/bse/jpg/0213556187.jpg>

utolsó letöltés: 2013. október 25. 10:05

A szabadelvű korszaknak az 1931-es SZK(b)P KB tanácskozáson hozott határozat vetett véget, mely „megállapította, hogy a szovjet város célja mindenekelőtt a szocialista gazdaság kiszolgálása”.⁵ Így a Szovjetunióban a II. ötéves terv időszakától kezdve (1933) általánosan két gondolat volt meghatározó a városépítési irányelvekben: a városnak, mint tervezett egységnek, „az új típusú embert létrehozó

⁴ Abrahams (1995)

⁵ Sztálin (1954) 544. p.

térnek” kell lennie, valamint a tervezőknek szupertömbök (olyan 9-15 hektáros komplex körzetek, melyek 3600-7500 ember elhelyezését, valamint az őket kiszolgáló alapfokú intézményeket kell biztosítani) rendszerében kell gondolkodni. Integrálnak elveket az Athéni Chartából is, természetesen a szocialista ideológia szabályai szerint: az ipari és lakófunkciókat fizikailag is külön kell kezelni, a kiszolgáló intézményeket pedig egyenletesen kell szétosztani. Így megszületett a szocialista realizmus, mely a II. világháború utáni magyar építészetet, igaz csak rövid ideig, alapvetően meghatározta, és amely a későbbi szocialista városépítészeti elképzelések kiindulópontjának tekintünk.

A II. világháború utáni magyar városépítészeti és térszervezési elvek 1954-ig

Miközben például az NDK tervezői és pártvezetői már 1950-ig kézhez kapták azokat az utasításokat, melyekben rögzítették a legfontosabb szovjet építészeti alapelveket, addig az első magyar „szocialista város”, Dunaújváros (akkor nevén Dunapentele) építése modern stílusban kezdődött 1950-ben.

A Magyar Építőművészek 1951 októberében megtartott Első Országos Kongresszusán mondták ki a legfontosabb építészeti elveket, miszerint az építészetnek tartalmában szocialistának, formáját tekintve nemzetinek kell lenni (szocialista realizmus alapelve). A kongresszus három tartalmi ponttal egészítette ki a szakmai teendőket: szakítani a „kozmpolita modernizmussal”, megtalálni a hazai „haladó hagyományokat” és a Szovjetunió példája alapján létrehozni a megfelelő stílust⁶.

Fontos megemlíteni a Területrendezési Főosztály (TERINT) 1951-ben kidolgozott ajánlását⁷ a helyes szocialista városról. A dokumentum szerzői fontos tételként említik a városépítés aspektusából a munkásosztály és ipar jelenlétét a városban, hiszen a társadalom akkor válik szocialistává, ha többségben vannak benne a gyárakban dolgozó munkások.

A TERINT mellett az ÉM Épület- és Településtervezési Főosztály által közreadott dokumentuma⁸ annyi kiegészítést fűz mindehhez, hogy a gyáraknak, mint a munka templomának, szinte szakrális jelleget kell biztosítani.

A gyakorlatban ezen elvek először a Sztálinvárossá átkeresztelt Dunapentele tervezésében valósultak meg. Mint ahogy a városrendezési terveket készítő Weiner Tibor is összefoglalja⁹:

- A szocialista városnak nincsenek kül- és belterületei, hanem a szocialista rend demokratizmusa nyilvánul meg abban, hogy a város minden része azonos minőségben épül.

⁶ Simon (2000)

⁷ TERINT (1951) 9. p.

⁸ Városrendezési normák (1951) 12. p.

⁹ Weiner (1951) ; in Germuska (2004) 589-590. o

- A szocialista város és a szocialista ipartelep egy szerves egységnek két pólusa. Így a városcentrum és az üzem főbejárata közvetlen vonatkozásban kell álljon egymással.
- A szocialista városok szerkezeti felépítésükben és építészeti megoldásokban alkalmassá kell tenni a várost a közélet minden megnyilvánulása részére, az egyedi, családi élettől kezdve az egész társadalmat összefogó legnagyobb demonstratív megnyilvánulásokig. Egyenes következményei ennek a követelésnek az útvonalak, városterek, középületek és lakónegyedek olyan alakítása, amelyek, úgy az utcateretek és a beépítések megállapításánál, mint az épületek architektúrájánál számításba veszik azt a monumentalitást, amelyet különböző fokozatokban, különböző társadalmi megmozdulások a szocialista társadalomban megkívánnak.
- A szocialista élet különböző funkciói a városközpontban kapnak helyet.
- Lakóegységekbe kell szervezni a lakóövezetben a házakat.

A Weineri elvek alkalmazását a gyakorlatban Sztálinváros tervénél megtekintő szovjet építészek (pl.: G. M. Orlov Sztálin-díjas építész) között és a hazai építész közeg körében sem aratott osztatlan sikert első szocialista-realista városunk terve. Az Országos Tervtanácsban (OT) 1952-ben kiegészítő javaslatokat tettek Sztálinváros beépítésére: a Budapest felől érkező felvonulási utat a vasgyár bejáratig kívánták vezetni.

Dunaújváros

forrás: <http://egykor.hu/images/2010/original/dunaujvaros-sztalinvaros.jpg>

utolsó letöltés: 2013. október 25. 12:15

A véglegesen elfogadott rendezési tervek végleges jóváhagyást sosem nyertek, ugyanis a tervezés nem tudott lépést tartani az építés tempójával. A lakosság létszámának emelkedése és az üzemek építésének tempója jóval gyorsabban történt, mint azt a várostervezők szeretnék volna, így 1953-ig sem sikerült egységes településrendezési koncepciót kidolgozni.

Változást, a pártvezetésben történt személyi cserék hoztak. Rákosi Mátyás után, akinek szívügye volt az ipar- és városfejlesztés, Nagy Imre került a Minisztertanács élére, aki igyekezett racionálisabb gazdaságpolitikát folytatni, így leállította, többek között, a nagyszabású városépítési terveket is.

A szocreál utáni városépítés Magyarországon

Az utolsó magyar szocreál városrendezési elképzelés Tatabánya általános városrendezési terve. Az 1954. december 7-én Moszkvában az országos építőipari értekezleten, maga a főtitkár, Hruscsov által elmondott beszéd élesen bírálta a szocialista realizmus „cikornyás, tornyos” építészeti megoldásait¹⁰. Így a keleti blokk tagországai rohamléptekkel igyekeztek megtalálni modernista-funkcionalista építészeti és várostervezési gyökerüket. A szocreál építkezéseket azonban nem állították le, pl. Ajkán is találhatóak olyan lakótelepi házak, melyek ezen idő után fejeztek be a jelölt „korstílusban”.

A modernista városépítészeti törekvések leírására érdemes megint Tatabánya példájához nyúlni. Alább álljon egy idézet az 1962-ben elfogadott általános városrendezési tervből:¹¹

„világos, nagyvonalú városszerkezetet szükséges kialakítani a több községből kialakult széteső és rendszertelen „szerkezet” helyett”;

- a már alábányászott és aláfejtésre kerülő területeket nem szabad beépíteni;
- „a város övezeti tagolását a foglalkozás és a településmódok kölcsönhatásának figyelembe vételével kell megoldani”;
- a meglévő, excentrikus és szétszórt intézmény- és kereskedelmi hálózat helyett új városközpontot kell létrehozni, ugyanakkor az egyes lakóterületi egységekkel, alközpontokkal kell ellátni;
- a városközpontban az igazgatási és kulturális feladatoknak megfelelően új tanácsházat, pártházat, postát, áruházat, művelődési házat, könyvtárat, felvonulási teret és üzletközpontot kell kialakítani;
- összefüggő zöldövezeti rendszert kell teremteni.

Az ötvenes évek paradigmaváltásának az eredménye, hogy az építészet többé-kevésbé kiszabadította magát a politika szorításából, és a tervezők *inkább* a szakmára tudtak fókuszálni. Azonban amíg a nyugati építészeti trendek rövid idővel a 70-es évek után túlléptek a modernista tervezési elképzelések mindenhatóságán*,

¹⁰ Prakfalvi (2004) 474. p.

¹¹ Horváth (1972) 201-202. p.; Germuska nyomán

addig a magyar építészet formavilágbeli önismétlődése egészen a 80-as évek közepe-vége felé tartott. Egyfajta vizuális közepszer vált az épületeken és városterveken uralkodóvá, melyek közül csak pár szerencsés település volt kivétel (pl.: Ajka vagy Salgótarján városrendezési tervei). A hibák nem feltétlenül a magyar szakembergárda lemaradását tükrözik nyugati kollégáikhoz képest (elég csak az lparterv munkásságára gondolni), hanem sokkal inkább a legtöbbször elmaradó szakmai egyeztetéseket a politikai vezetéssel, a magyar építőipar technológiai lemaradását, illetve a laikusok építészettel kapcsolatban tanúsított általános passzivitása jelentette (jelenti) a problémát.

Magyarország városépítészete a rendszerváltozás után

Településrendezés 1990 után

Az 1990 után létrejövő új társadalmi, gazdasági és jogi helyzet szükségessé tette a településrendezés jogszabályi háttérének újragondolását, és ezt követően annak újraszabályozását. Az államszocialista rendszer bukását követően a helyi közösségek önrendelkezési jogának helyreállítása megkövetelte az Alkotmány módosítását, és az önkormányzati törvény megalkotását. E jogszabályi változások 1989-90 folyamán végbementek, és a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény a településfejlesztést, településrendezést is az önkormányzatok feladatává tette. A helyi önkormányzás lényege a helyi közügyek, demokratikus, helyi szinten történő intézése. Ezen elv érvényesülése mind az Alkotmányban, mind pedig a jelenleg hatályos Alaptörvényben is akként jelenik meg, hogy az önkormányzatok számára rendeletalkotási jogot biztosít, a helyi közügyek szabályozására. Az önkormányzatok eredeti és származékos jogszabályalkotásának egyetlen korlátja, hogy a megalkotott rendelet nem lehet a jogforrási hierarchiában magasabb szintű jogszabállyal ellentétes. Az 2011. évi CLXXXIX. törvény újraszabályozza a helyi önkormányzatok jogállását. A kötelezően ellátandó feladatok körében is hoz változásokat, azonban a településfejlesztés és településrendezés továbbra is az önkormányzatok feladata marad. Ennek a keretét határozza meg a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény valamint az épített környezet védelméről és alakításáról szóló 1997. évi LXXVIII. törvény. A szubszidiaritás elve e témakörben is megmutatkozik, ugyanis e szabályozási környezet lehetővé teszi, hogy a saját lakókörnyezetükről a településen élők maguk döntsenek, illetve fejtsék ki véleményüket az általuk közvetlenül választott döntési jogosultsággal rendelkező képviselőik számára; és ezzel az emberekhez lehető legközelebb eső fórumon hozzák meg az őket közvetlenül érintő döntéseket.

A közterek szerepe

Meggyesi Tamás írása szerint „a városépítészet története mindig az adott települési vagy városi közösség önkifejezésének története volt. Ez elsősorban a közösség identitását, erejét, gazdagságát, ideológiáját és hatalmát kifejező középítkezésekben valósult meg.”¹² Ezt fejezik ki a települések nyilvános terei is, melyet az emberek bármikor, fizetés nélkül igénybe vehetnek, vagyis ezek a leggyakrabban, általános használatban lévő városi „felületek”. Meggyesi Tamás továbbá felhívja a figyelmünket egy nagyon fontos dologra, mégpedig arra, hogy minden, amit érzékelünk egy településből, azt annak a közterületei felől érzékeljük. Így állítása szerint a „város építészete elsősorban a közterületek építészete”.¹³ Ezek a település közösségi zónái, a hozzájuk kapcsolódó korlátozott közhasználatú szintfelületek,

¹² Meggyesi (2009) 39. p.

¹³ Meggyesi (2009) 37. p.

vagyis közösségi létesítmények, és e kettő érintkezési felületeinek, illetve csomópontjainak együttese.¹⁴ A városi közterület jellemzően utcákból és terekből áll, melyek között az alábbi különbséget tehetjük: míg az utca a haladás, a mozgás közege, ezért dinamikus jellegű téralakzat, addig a tér mindig megállásra, pihenésre ad lehetőséget, így hatásában inkább statikus jellegű.¹⁵ A nyilvános területek a város életének mindennapi színterei, ahol az eseményeknek az ember aktív részese lehet, azokba bekapcsolódhat, vagy passzív szemlélőjévé válhat.¹⁶ Jan Gehl a közterületek használatának hármas feloszlását hozza létre: Az első a szükséges tevékenységek köre. Ez alatt érti az emberek mindennapi közlekedését, a köteleességek teljesítéséhez szükséges mozgásokat, cselekvéseket, amelyek bármilyen kondíciók mellett végbemennek. (Például munkahelyre eljutás, csekkbefizetés az időjárástól függetlenül). Második tevékenységcsoport az opcionális, választható cselekvések. Ezek bizonyos feltételek meglétéhez kötöttek, és csak ezen kondíciók fennállása esetén következnek be. Úgy mint rekreációs, szabadidős tevékenységek. Ez könnyedén belátható, hiszen egy adott közterületre csak akkor megyünk le sétálni, ha ott kellemes környezet vár minket, és alkalmas számunkra a pihenésre vagy sportolásra térszerkezet, infrastruktúra, kialakítás. Harmadik csoport a szociális cselekvések, melynek során, a köztéren tartózkodók egymással kapcsolatba lépnek, kommunikálnak, társadalmi kapcsolatokat építenek. Ezen cselekvések gyakorlatilag a választható tevékenységekre épülnek, illetve annak következményei.¹⁷ Hogy miért fontos az, hogy ezek kialakuljanak? Azért, mert ez a társadalmi interakció és kohézió az emberi ismeretségekben megbúvó olyan erőforrás, mely a kapcsolatok minőségétől, mennyiségétől és struktúrájától függ, és az úgynevezett társadalmi tőke növelését idézi elő.¹⁸ Ez a „tőke” segítheti az egyéni boldogulást, de a közösségi cselekvést is, és ezáltal egy biztosabb, egészségesebb társadalom fenntartásához járulhat hozzá.¹⁹

Elavult közterületek / a közterületek válsága

A közlekedés fejlődése, az autók megjelenése és a forgalom ugrásszerű növekedése a városban, jelentősen átformálta a közterületek túlnyomó részét, ugyanis az utcák szélét és a tereket többnyire parkoló autók foglalják el. A gyalogosok szűk járdákra szorultak, egy-egy forgalmasabb útvonalon való átkelés jelentősen megnehezült, tekintettel arra, hogy a gyalogos forgalom gyakran nem akadálymentes aluljárókon át a föld alá kényszerül, vagy csak hosszas várakozás árán juthatnak át a túloldalra a felszíni gyalogátkelőhelyeken. Ennek következménye, hogy ezek a széles forgalmi utak képesek kettévágni az eredetileg összetartozó városrészeket, az ott élők számára pedig megnehezítve a közterületek használatát. Így a terek, mint a

¹⁴ Meggyesi (2009 37. p.

¹⁵ Meggyesi (2009 135. p.

¹⁶ Meggyesi (2009 135. p.

¹⁷ Three Types of Outdoor Activities

¹⁸ Carmona, Magalhaes, Hammond (2008) 7. p.

¹⁹ Putnam (2009) 122.p

társadalmi élet helyszínei egyre kevésbé, nehezebben töltik be szerepüket a városlakók életében. Funkciójuk kizárólag a közlekedésre korlátozódik, csökkentve a szociális kapcsolatok kialakulásának, meglétének, fejlődésének lehetőségét. Mindezekon túl a hagyományos értelemben vett közterek válságát nemcsak a diszfunkcionális használat (parkoló autók) veszélyeztetik, eltekintve a hagyományos társadalmi normarendszerek felbomlásától, átalakulásától, hanem a 20. század második felében magának egyre nagyobb teret követelő bevásárló komplexumok is. A plázák ugyanis kétségtelen előnyöket nyújtanak vásárlás szempontjából a hagyományos közterekkel szemben, tekintettel arra, hogy koncentráltan található meg benne a kereskedelmi egységek és egyéb szolgáltatások, és elszippantják a vásárlóerőt és a térhasználókat is az utcákról, közterekről. Ugyanakkor közterek számára is van „kitörési” lehetőség, és ezáltal a vásárlók visszacsábításának esélyét nyújtja az a történetileg sem ismeretlen megoldás, amennyiben tematikusan koncentrálnak meg az üzletek a térben.

Kortárs közterület tervezés

A városépítészetben a 20. század végére paradigmaváltás történt. Nem a politikai akarat és hatalom kifejezését látták már benne, hanem egyre inkább előtérbe kerültek a használók és a helyi lakosok igényei. Szerepet kap az ergonomikus és egyetemes tervezés, a fenntarthatóság kérdése, valamint 2008 óta az ideiglenes használat lehetőségei is. Az urbanisztika tudománya a városokat immár összefüggő, organikus rendszerként, élő hálózatként értelmezi. Ezt a szemléletet alapozza meg, hogy sem a modern, sem a posztmodern kor nem tudta megfelelően kezelni a városok problematikáját. Egyik irányzat sem tudott olyan eszközrendszert létrehozni, mely hatékony megoldást nyújtott volna a problémák kezelésére. A posztmodern építészet is interglobális, pontszerű beavatkozásokban gondolkodott, anélkül, hogy a megoldások kulcsát a rendszerelvűségben kereste volna. Az új városépítészeti irányzatok azonban a városi tájban való gondolkodást helyezik középpontba, ahol a közterek és az emberek, mint a városi hálózat szerves elemei jelennek meg, ami folyton változó rendszert alkot (például Barcelona belvárosának, és a párizsi La Villette ipari rehabilitációja)²⁰. Ez a friss szemlélet folyamatokat modellez, és dinamikus hatásokat hoz létre végleges megoldások helyett.²¹ Mindezen gondolatöröknek az összefoglalását David Harvey a következőképpen fogalmazza meg: a jövő városépítészetének lehetőségei kevésbé a forma, inkább a folyamatok megértésében rejlenek – abban, hogy a dolgok hogyan működnek térben és időben.²²

A tervezési folyamat kortárs megnyilvánulása az úgynevezett participatív, avagy közösségi tervezés, mely a helyiek, az adott fejlesztésben érdekeltek, releváns személyek, a használók, a „köz” véleményét is kikéri a szakmai és befektetői

²⁰ Tihanyi (2012) 31. p.

²¹ Charles (2006) 39.p.

²² David (1990)

szempontok mellett. Ezt az alulról jövő „bottom-up” tervezési módszert már az amerikai urbanista író és aktivista Jane Jacobs is fontos irányelvnek tartotta a 20. század második felében. Egyik legfontosabb írásában így fogalmaz: a városoknak megvan az a képességük, hogy mindenkinek nyújtsanak valamit, de csak azért, és csak akkor, ha mindenki hozzájárult az alkotásukhoz.²³

A magyarországi gyakorlatban a kezdeti mostoha körülmények és a településfejlesztés háttérbe szorulása az uniós csatlakozást követően kezdtek megváltozni, és új lendületet nyert a Közösségi források adta lehetőségek okán. Az uniós pénzek felhasználásával Magyarország szinte összes települése - ideértve a legkisebb falvaktól a városokon át egészen a fővárosig – megindult a közterek áttervezése, felújítása, átépítése. A közterületi rehabilitációk révén sok esetben sikerült a gyalogosok számára visszanyerni a teret, amit korábban a gépjárműforgalom elvont tőlük. Azonban sajnos a források bővülésével és az építkezésekkel nem minden esetben történt valódi fejlődés, ugyanis sok esetben sikertelen felújítások zajlottak. Néhol viszont alaposan átgondolt és gondosan megfontolt tervezés után e felújítások az embereket a közterekre csábították, és a helyi gazdaság profitált belőle. Gondoljunk csak a forgalomcsillapított területek mentén kitelepülő vendéglátó egységekre. (Ajka városában a főtér díszburkolattal való ellátása történt, mindennapi eseményeknek azonban nem ad helyszínt a tér, nincs kapcsolat a közterület és a rajta lévő épületek közt, nincsenek a térre „kitüremkedő” funkciók. A vendéglátási egységek szabadtéri ülőhelyei forgalmas útvonal felé és parkolóra néznek).

*Ajka díszburkolattal ellátott főtere
forrás: saját kép*

²³ Jane (1961) 238.p.: "cities have the capability of providing something for everybody, only because, and only when, they are created by everybody."

Ajka belvárosi parkolója és vendéglátó egységei

forrás: saját kép

Az elsődleges szempont tehát a közterek felújításánál, hogy a városképet elcsúfító parkoló autók ne legyenek részesei annak, hanem egyéb alternatív módon lehessen megoldani a gépkocsik tárolását. Ennek kézenfekvő megoldása a mélygarázsok építése, amivel párhuzamosan a felszíni közterekről ki lehet zárnival az autókat, vagy forgalomcsillapított övezetek létrehozásával a szerves használhatóságának megőrzése mellett biztosított a gépjárművek parkolása csökkentett mértékben. Városainkban, falvainkban sétálva szembetűnik a kábelfeszítések, közlekedési táblák, jelzőlámpák, transzformátorok, elektromos támpontok, közúti felüljárók, felsővezeték tartó oszlopok, esztétikai szempontok vizsgálata nélküli telepítése, építése, melyek jelentősen elcsúfítják a város képét. Szükséges berendezések, műtárgyak esztétikus elrendezésének igényét megfogalmazó irányelvek, már a 90-es évek első felében is megjelentek. Ugyanakkor csak a legújabb városrehabilitációs fejlesztések eredményeként létrejövő köztereken tapasztalhatjuk ezek megvalósulásának eredményét.²⁴

A 2010-es évektől már Magyarországon is egyre szélesebb körben terjed a participatív tervezési módszer. Dr. Pallai Katalin 2010-ben megjelent, önkormányzatoknak szánt útmutatójában mutatja be ennek fontosságát, és pontos definíciót fogalmaz meg: „a kialakult szóhasználatban társadalmi részvételen, azt értjük, amikor az önkormányzat vagy bármely szereplő kezdeményezésére valamely helyi közügyben aktív kommunikáció indul a megválasztott önkormányzat és más

²⁴ Településfejlesztési füzetek (1994) 20. p.

települési szereplők között. Történhet ez a szereplők tájékoztatásával, vagy olyan tanácskozások szervezésével, ahol a szereplők véleményt nyilvánítanak, vagy közösen keresnek megoldásokat az őket érintő kérdésekben. Az is megtörténhet, hogy az önkormányzat meghatározott feltételek mellett átadja a döntést valamely rész kérdésben a szereplők egy meghatározott körének.”²⁵

A közösségi tervezés jeles hazai gyakorlati alkalmazói (többek között) például az Új Irány csoport (Tihanyi Dominika tájépitész vezetésével), a Fiatal Urbanisták Tagozata, az Urbanissimus Klub, vagy a Portaterv Kft. (Marthi Zsuzsa vezetésével). Az ő szervezésükben már több közösségi fórum, ötletbörze, akció is megvalósult, úgymint az „Ön itt áll!” fantázianevű interaktív ortofotó játék,²⁶ a „VÁR a TÉR! ÚJ VÍZIÓK A VÍZIVÁROSBAN” című programsorozat a Batthyány téren,²⁷ és a "Hogy tehetnénk együtt jobb helyé a Béke teret?" elnevezésű „társadalmassító nap”.²⁸

A szoborállítást tekintve, már nem – úgy, mint a szocializmus korszakában – csak az állam állít (önkényesen) szobrokat, hanem helyi önkormányzat, intézmény, civil egyesület, vállalkozás, magánszemély is kezdeményezheti a műalkotás köztéren való elhelyezését. Erről döntést azonban az illetékes önkormányzat hoz, az 1991. évi XX. törvény 109. § alapján, mely kimondja, hogy közterületen és önkormányzati tulajdonú épületeken művészeti alkotás (köztéri szobor, domborművel díszített emléktábla²⁹) elhelyezése, áthelyezése, lebontása az adott önkormányzat közgyűlésének döntési hatáskörébe tartozik. Az önkormányzat köteles az alkotások fenntartásáról és felújításáról gondoskodni. Továbbá a törvény előírja a döntéshozatal megelőző kötelező szakmai véleményeztetést, melyet az Oktatási és Kulturális Minisztérium intézménye, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, mint a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus (MMIKL) szakmai igazgatósága, illetve Budapesten a Fővárosi Önkormányzat szakintézménye, a Budapest Galéria végez.

²⁵ Pallai (2010)

²⁶ Tihanyi Dominika DLA mestermunkája

²⁷ <http://varater.blogspot.hu/>

²⁸ <http://futpalyazat.blog.hu/>

²⁹ Egy kis történelem http://www.budapestgaleria.hu/index.php?akt_menu=78 letöltés: 2013.09.24.

Köztéri alkotások

Dolgozatunk témaválasztása szempontjából fontos megismernünk a “tervezett téralakítás” kisebb fizikai megjelenésű csoportját, a szobrokat, köztéri installációkat. A munkánk elején feltett hipotéziseink ugyanis szorosan kapcsolódnak az üres tereket megtöltő alkotásokhoz. Illetve, mint azt már többször is említettük, Ajkán kiemelkedően sok szoborral találkoztunk.

A köztéri alkotások szerepe

Az eddigiek alapján azt már beláthatjuk, hogy a közterek miért töltenek be jelentős szerepet a város életében, és hogy fontos az is, hogy ne kizárólag közlekedési terekként funkcionáljanak, hanem a társadalmi lét és interakció helyszínékként is működjenek. De miért fontosak a nyilvános tereken elhelyezett műalkotások?

Többségi álláspont szerint a pusztán építészeti eszközökkel kialakított köztereknél sikeresebb, ha az adott tér valamilyen művészi „kiegészítést” is kap, mert ezáltal növekszik a beruházás hozzáadott értéke a városhasználók számára is.

„A köztéri műalkotások a települések nevezetességei között előkelő helyet foglalnak el. Szimbolikus csomópontok, amelyek vonzzák a tekintetet, tájékozási és találkozási pontok, amelyek jótékonyan képesek hatni a közösségi térhasználatra és a helyi identitás erősítésére.”³⁰ Mindamelllett a közösségi tér elemei, a társadalmi élet szervezői, városi események színhelyei, az egyén város-identitásának megerősítői, a „városbeszéd” részei lehetnek.³¹ „Emellett létezik még egyes városi térbeli elemek időbeli, szimbolikus-történelmi megkülönböztetésének intézményes formája is, a reprezentatív emlékhelyek, jellemzőjük, hogy valamilyen módon jelöltek, és az egyedi jelleg megerősítésének lehetősége, a nevesítettség által adott. Ezek a városlakók egyes csoportjai számára identitást meghatározó jelentéssel bírnak, mondanivalójuk, tartalmuk tudatosul az emberekben, ellentétben a fent leírt „névtelen” épületekkel és terekkel.”³² Meggyesi Tamás szerint, ha a téren elhelyezett szabadon álló építmény, inkább szobor, mint épület jellegű (szobor, emlékmű, diadalív, szökőkút, díszfa), akkor a tér egységes karaktere és átláthatósága sem sérül.³³

A közelmúltban lezajlott városrehabilitációk köztérmegújításai során szinte valamennyiben elhelyezésre kerültek új műalkotások, vagy a már meglévők környezetét gondolták újra. Ennek oka, hogy az e célra kiírt pályázatok feltételei

³⁰ ÚTMUTATÓ KORTÁRS KÖZTÉRI MŰVÉSZETI ALKOTÁSOKHOZ A TURISZTIKAI CÉLÚ ÉS A TELEPÜLÉSKÉP JAVÍTÁSÁT CÉLZÓ FEJLESZTÉSEKBEN

WWW.NFU.HU/DOWNLOAD/20585/08_KOZTERI_MUALKOTASOK_UTMUTATO.PDF NEMZETI FEJLESZTÉSI ÜGYNÖKSÉG; utolsó letöltés: 2013.09.19.

³¹ Fehérvári (2002) 16. p.

³² Fehérvári (2002) 23. p.

³³ Meggyesi (2009) 148. p.

között gyakran kötelező jelleggel szerepelt valamilyen köztéri alkotás elhelyezése a felújított téren. Azzal a feltevéssel, hogy a műalkotások a közterületek hangulatát, megjelenését, identitását, esztétikai értékét, használatát fejlesztő elemek. Ezek nem csak önálló látványosságokként jelenhetnek meg a térben, hanem bizonyos meglévő funkciókat is erősíthetnek, figyelemfelhívásként is szolgálhatnak, segíthetnek (történelmi) hangulatok felidézésében. Azonban nem téveszthető szem elől az, hogy a köztéri műalkotások elhelyezése nem önálló cél, hanem a rehabilitáció szerves részét képezi, annak értékét növeli. A magas színvonalat képviselő alkotások kedvezően hatnak a településről kialakult képre a fizikai környezet minőségének, használhatóságának, esztétikájának, a vizuális kultúra emelésén keresztül. A műalkotások közvetve az települési arculatfejlesztés részei lehetnek, az egységes vizuális megjelenésen keresztül közvetítve a helyi értékeket. Ugyanakkor az rendkívül fontos, hogy ez mindenki számára (mind az ott lakók, mind az oda látogatók számára) egységes és érthető üzenet legyen. Az így megvalósított alkotások állandó hordozói lehetnek a település arculatának, melyek nem csak időszakos kiállítási jelleggel, hanem folyamatosan megjelenő szimbólumként testesülnek meg. Igazán jól sikerült, különösen közkedvelt alkotások esetében a mű rendhagyó „hírnévre” tehet szert, mely a sajtóban és a világhálón (közösségi oldalakon) megjelenve a település ismeretségét növelheti, turisztikailag vonzóbbá teheti, vagyis valós gazdasági hasznot hozhat a település számára. Legtöbbször azonban a köztéri műalkotást megvalósító beruházások megtérülése nem mérhető közvetlenül, mivel ezek rendeltetése nagymértékben szimbolikus, és inkább hosszútávon fejti ki a fejlesztést növelő értékét.

A kortárs művészeti alkotásokkal szemben megkövetelhető, hogy azok egyediek legyenek, a műfaji sokszínűség megvalósulása mellett. Azonban figyelemmel kell lenni a fenntarthatóság követelményeire is, hogy az elhelyezett alkotás elhelyezése, karbantartása minél alacsonyabb költségek ráfordításával legyen megvalósítható. Kiemelten fontos, hogy az alkotás ne önmagában, hanem direkt módon az adott helyre legyen tervezve, összhangban az elhelyezésül szolgáló tér történelmi, kulturális, szociális, fizikai adottságaival.

Szobrokról általánosan

„A szobor háromdimenziós - és többnyire a három téri kiterjedés mentén értelmezhető képzőművészeti alkotás. A kétdimenziós művekkel szemben éppen e szó szerinti kézzelfogható valóságában rejlik varázsa.”³⁴ - Tatai Erzsébet definíciója a szobor fogalmára, melyet általánosíthatunk a többi közterületi installációra (utcabútor, növényzet stb.).

Nagyon leegyszerűsítve, a szobrászatban a tömeg játssza a főszerepet, ez alapján tudjuk azonosítani a műalkotást, míg az építészet negatív tömegekkel, a térrel is

³⁴ Tatai (2002) 193-223. p.

³⁴ *Városépítészeti szempontból különösen fontos kiemelni Christopher Alexander: A city is not a tree című 1966-ban megjelent remek cikkét, melyben azt vitatja, hogy a város minden elemében tervezhető

dolgozik. Méretükben is különböznek az épületektől, azonban a legfontosabb szempont talán az, hogy az épülettől, iparművészeti alkotástól, autonóm volta különbözteti meg a szobrot. A szobor születése, ellentétben *lehet* egy épület alapkoncepciójának a megalkotásával, *inkább* a mondanivaló miatt a fontos, mint a fizikai megformálása miatt.

Az alkotó több helyen is tud játszani a szobor kialakítása során. Az egyik, Tatai rendszere alapján, az alkotás témája, mely általában a szobor elkészültének miértjére, mögöttes tartalmára is választ adhat.

A XX. századra eljutott az szobrászat, a többnyire embert és állatot ábrázoló szobroktól a portréfejeken át a nonfiguratív formákig, melyeknél a téma felvetés kérdése többszörösen felértékelődött.

A kifejezési eszközök közé sorolható a forma, mely „a téri dimenziókkal és az arányokkal jellemezhető, látható (tapintható) alak.”³⁵ Fontos a szobor felülete, megmunkálása, a kompozíció összehatása, valamint, főleg az utóbbi időkben, a téma szempontjából, egyre fontosabb a szobor anyaga.

A képzőművész szakma alapvetően, Zsigmond Attila nyomán³⁶, három fajta köztéri szobrot különböztet meg:

- politikai emlékművet
- emlékőrző szobrot
- díszítő plasztikát

Mint korábban említettük a Budapest Galéria felel a budapesti közterületi szoborelhelyezésekért. Ezért is választottuk az intézmény két munkatársát interjúalanyként, mert azt feltételeztük, hogy segítenek bele látni a szoborállítás metodikájába. Kutatásunk kiegészítése, teljessége érdekében úgy véltük, fontos olyan szakemberek véleményének a megismerése, meghallgatása, beemelése, akik a köztéri installációk elhelyezésével a gyakorlatban foglalkoznak. Szöllősi Ágnessel és Sziláfy Andrással, a Galéria két kurátorával, egy félig strukturált interjút készítettünk a mai magyarországi szoborelhelyezési gyakorlatról.

„A közterület a politika játszótere, homokozója” - kezdi interjúját Szöllősy és Sziláfy*. A beszélgetés során többször kiemelték, hogy a köztéri művészet a finanszírozó, mecénás réteg igényeit kell, hogy kiszolgálja. Véleményük szerint ezért is jellemző, hogy rendkívül gyenge minőségű, silány szellemi mondanivalóval bíró szobrok kerülnek elhelyezésre nemcsak Budapest, hanem a vidék utcáira, köztereire.

Kutatásunkban igyekeztünk utána járni a szoborállítás, szoborformálás jellemzőinek a szocializmus időszakától napjainkig, azonban az anyag tematikusan kevésbé jól kutatható (erre egyik legjobb példa, hogy a kiváló művészettörténész, Wehner Tibor a *Modern Magyar szobrászat 1945-2010*³⁷ című könyvét is a „hogyan tüntessünk el egy szobrot?” felütéssel kezdi). Fejlődéstörténetet objektívan leíró szöveggel szinte

³⁵ Tatai (2002) 204. p.

³⁶ Zsigmond (1985) 4. p.

³⁷ Wehner (2010)

alig találkozni. Természetesen vannak a műalkotásokat bemutató könyvsorozatok: a Budapest Galéria gondozásában megjelent két kötet, a Budapest köztéri szobrai és emléktáblái 1985-1998³⁸ című, vagy a még az előző rendszerben készült Negyven év köztéri szobrai 1945-1985³⁹ című kiadványok. Azonban ezek is *inkább* leltárszerűen számba veszik a szobrokat, kisplasztikákat, installációkat, mintsem az alkotó - állító - állítató kérdéskört járják körbe.

Szobrok és terek kapcsolatáról általánosan

A dolgozat szempontjából fontos megismerni a szobrok és szűk értelemben vett „terük” kapcsolatát. A szocialista városépítészet igyekezett a város minden egyes elemét megtervezni, azonban a szobrokra és környezetük kapcsolatára rendkívül kevés figyelmet fordítottak. Mint ahogy az interjúban Szilágyi is kiemeli: „a pártvezetés sugallt”. Ez a sugallat szerintük nem jelentett feltétlenül azt, hogy az alkotó bizonyos gondolatokat nem öntethetett a szoborba, azonban ahogy a tanácsok értelmezték ezeket a „sugallatokat”, már sokkal inkább tűnt utasításnak a szobrász számára.

Fontos még kiemelni, hogy mind Szilágyi és mind Szöllősy a szobrászatot, főleg a szocializmus korszakában, a giccs művészetének tartották. Az interjú során szóba került, hogy már a legelső lakótelepek megjelenésétől megjelent az az igény, hogy a lakosság számára elfogadhatóvá kell tenni azokat. Ez legtöbbször két dologban tudott megmutatkozni: az egyik a zöld növényzet ültetése, a másik a köztéri installációk és szobrok telepítése az újonnan épített lakókörnyezetbe. A szocialista hatalom segítette is a szobrászokat: a beruházások egy részét (a teljes költség 2 ezrelékét) installációk, szobrok telepítésére kellett fordítani. A felülről jövő szoborállítási igény még jobban felerősödött, amikor a pártvezetés gyors eredményeket szeretett volna elérni a város humanizálása területén, de a zöldnövényzet „nem nőtt elég gyorsan”, így szobrokkal szerették volna ezt az űrt betölteni.

Azonban a mennyiségi kívánalmak teljesítésére, valamint a fentebb említett „sugallatok” hatására szakmai szempontból nem mindig a legjobb és legmegfelelőbb szobrokat állították a közterületekre.

Major Máté a Magyar Építőművészet 1975-ös 1. számában⁴⁰ a Dózsa-évre megrendelt szobrok kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy a „(...) mai építésznek igen nagy szüksége van „jó” köztéri szobrokra, minthogy a mai „jó” szobrászatnak is szükséges lenne „jó” épületek közti térre (...)”. Esszéjében a budai Dózsa György téren található Dózsa György szobor kritikai áttekintése közben megjegyzi, hogy a szobor „arctalan”, „semmilyen”, akár „a Horthy-időkben” is állíthatták volna. A körülötte lévő térrel nem kommunikál, ad hoc lehelyezés látszatát kelti.

³⁸ Szöllősy - Boros (1998)

³⁹ Zsigmond (1985)

³⁹ Az interjú 2013. október 11-én készült, a Budapest Galéria egyik különtermében.

⁴⁰ Major Magyar Építőművészet: (1975/1) 60. p.

A fentebb említett definíciók (Tatai, Zsigmond) alapján is létfontosságú, hogy a szobrot és közteret együttesen kezeljük. A szobor önmagában egy „hozzá nem illő” közterületen giccs látszatát kelti, míg egy köztér csak szebb lehet egy jól odakomponált szoborral. „Meg kellene tanulnunk felismerni, hogy maguk a dolgok a helyek, és nem csak odatartozunk egy helyhez”⁴¹ - Martin Heidegger, a XX. század egyik legnagyobb hatású filozófusa a mellett érvel, hogy az ember „mindig valahova viszonyítja” magát, így rendkívül fontos, hogy az adott pontok milyen minőségben jelennek meg az életében. Ezért is tud egy helyesen elhelyezett alkotás adott kontextusban megfelelően működni. Például Budapest egyik közterületén, a Széll Kálmán téren, azaz a régi Moszkva téren, található óra szerepe kiemelkedő a mindennapi szóhasználatban, hiszen mindenki várt valakire ezen óra alatt, kiemelt helymeghatározó, identifikáló funkcióval is bír.

Public art

A kortárs városfejlesztési modellekben egyre nagyobb hangsúlyt kap a kreatív településtervezés, mely a kreatív iparágak között definiálja az alkalmazott művészeteket is. Nyugat-Európában már a gyakorlatban is működő eszköz a public art, ahol a megvalósult műalkotás mindig az adott nyilvános térhez, illetve annak megoldandó problémáihoz kapcsolódik, műfaji megkötések nélkül, de lehetőség szerint interaktívan, a teret használókat bevonva reagál a szűkebb vagy a teljes társadalmat érintő kérdésekre, ugyanakkor lehetőséget teremt arra is, hogy e tér és a közösségek viszonyára adjon új lehetőségeket.⁴² „A public art mint művészi megközelítés az urbanisztika, az építészet és a nyugati kortárs művészet egyes irányzataiból táplálkozik. Ismérve, hogy a társadalmi problémákra újszerű, olykor kifejezetten provokatív módon hívja fel a figyelmet, és igyekszik új megvilágításba helyezni azokat. Általában a művészek valamilyen meglepő elemet helyeznek el a mindennapi élet színterébe, a nyilvános tereket kihasználva tesznek kísérletet arra, hogy a művészetet a nagyközönséghez eljuttassák, majd megfigyelik az emberek reakcióit, a nyilvános tereket kihasználva juttatja el a művészetet a nagyközönséghez. A public art művelőinek célja, hogy a művészetet kiszabadítsák a falak közül, hogy kivigyék azt a szabad ég alá.”⁴³

⁴¹ Heidegger (1994)

⁴² ÚTMUTATÓ KORTÁRS KÖZTÉRI MŰVÉSZETI ALKOTÁSOKHOZ A TURISZTIKAI CÉLÚ ÉS A TELEPÜLÉSKÉP JAVÍTÁSÁT CÉLZÓ FEJLESZTÉSEKBEN

www.nfu.hu/download/20585/08_kozteri_mualkotasok_utmutato.pdf

⁴³ http://www.festivalcity.hu/bof2003/cikk.php?cikk_id=31 - Csont Szandra: Mi is az a Public Art? -

2003-10-17 21:05:28

utolsó letöltés: 2013.10.22.

Antropológiai megközelítések

Városantropológia

A dolgozat korábbi részében építészeti szempontból jártuk körbe a városi terek szerveződését, szervezését, használatát, tervezését, kialakítását. Az erre vonatkozó hivatalos szabályozási rendeletek, kísérletek a szocializmus korai időszakában, valami a kortárs irányelvek is bemutatásra kerültek. A következő rész a társadalomtudományok egyik specifikus szemszögéből fogja vizsgálni a városi tereket, és használóit.

Az antropológia, mint a lokális kisközösségek szinkronikus vizsgálatát végző tudomány az 1970-es évektől kezdődően fordította vizsgálati fókuszát a primitív közösségek felől a modern társadalmi formák felé. Richard Basham⁴⁴ szerint ebben az időszakban, az antropológia a világ minél jobb, komplexebb megismerését tekinti céljának, ennek alapján minden kultúra a modern társadalmakkal együtt, párhuzamosan működik jelen idejűen, nem elzárva, egymást kölcsönösen befolyásolva. Így a korábban a távoli, elzártnak, önállóan elgondolt kisközösségek vizsgálatát mintegy átformálva, kiegészítve fordul a tudományterület az ipari társadalmak működésének megértése felé. Ezt a szemléletmódot követve, Fehérvári Marcell⁴⁵ is kifejti azon meglátását, miszerint az általa városi térben végzett, az antropológia módszertanát használó vizsgálat sorozat a város és az individuum viszonyát tekinti alapvetőnek. Ezt az egyén perspektívájából közelíti meg. Így ugyan nem egy holisztikus teljességre törekvő átfogó kép keletkezik, hanem csak kis, fragmentált narratívák gyűjteménye, de mint egy mozaik, kissé távolabb lépve az addig értelmetlennek ható, össze-vissza elrendezett színes kövecskék egy egész képet rajzolnak ki.

A dolgozat konzekvenciáját és koherenciáját fenntartva ebben a részben is az általános példáktól haladunk a sajátyszerűig, így a különböző szerzők átfogó elméleteit ismertetjük elsőként, majd a későbbiekben az Ajkai térszervezést elemezzük részletesebben az itt felvetődő szempontrendszer szerint.

Eltérő terek

A legátfogóbb értelmezési keretet Michael Foucault⁴⁶ adja. *Eltérő terek* című írásában a tér percepciójáról, szerveződéséről, az egyén térérzékelésének történelmi dimenzióiról ír. Két alapkategóriát határoz meg a terek tipologizálására: az utópiákat, melyeket más szerzők, például A. Gergely András⁴⁷ nemhelyeknek nevez, valamint a heterotópiákat, mely fogalmat Foucault a valós helyekre használ. „A középkorban helyek hierarchikus összessége létezett: szent és profán helyek, oltalmazott és

⁴⁴ Basham (1978) in Al-Zubaidi (2010) 119. p.

⁴⁵ Fehérvári (2002)

⁴⁶ Foucault (1999)

⁴⁷ A. Gergely (2007)

nyitott, védtelen helyek, városi és vidéki helyek.”⁴⁸Ezek az emberi életvilágokban realitásként jelentek meg. Ennek oppozíciója az utópia, a nemhely, franciául non lieu, melyeket a kozmológia határoz meg. „A tér elméleti konstrukciója már deszakralizálódott de a gyakorlatban a mai napig nem fejeződött be Adottnak gondolt ellentétpárok, amilyenek például a privát és a nyilvános, a családi és a társadalmi, a kulturális és a hasznalapú tér, a pihenés és a munka terének szembeállításai; mindegyiküket egyfajta süket szakralitás hatja át.”⁴⁹ Tehát a terek és azok érzékelése, tudata továbbra is viseli azokat a mentális konstrukciókat, melyeket a fentebb felsorolt bináris oppozíciók is körülírnak. Értelmezve, a mai terekre vetítve a középkori városszerkezet térszervező elemeit, a mai városokban is megkülönböztethetünk szent és profán tereket, ezek nem mindig kapcsolódnak (leggyakrabban nem) a vallási építészethez, sokkal inkább az erőt, a hatalmat, az emlékezetet koncentráló terek ezek. Erre kitűnő példa az ajkai templomdomb is, mely a korábbi, elbontott városközponti térből megmaradt, megőrizte a két neoprotesztáns templomot, egy parasztházat, mely múzeumként funkcionál. Ezen kívül az épületeket körbevevő zöldterületen nagyszámú képzőművészeti installáció kapott helyet, melyek az emlékezés helyeiként szolgálnak, például a világháborús emlékművek, az 1956-os forradalomra emlékeztető szobor, továbbá itt kaptak helyet a testvérvárosi kapcsolatokat szimbolizáló díszfák is, mely tovább erősíti az emlékezet koncentráló hatását a területnek.

További bővebb kifejtést érdemelnek a reprezentatív és a hétköznapi terek szereveződései. Terepmunkánk helyszínén, a tervezett városban a totalitárius diktatúra önreprezentációjára kifejezetten alkalmas a Főtér, mind kialakítása, mind vizualitása sugalmazza a használatát, az ott megtartható események minőségét, Tatai⁵⁰ kritikája alapján egyfajta városi hangsúlyt képez a tervezői szándék alapján. Ajka városában ugyanakkor a többi tér inkább a hétköznapi, mindennapi funkcióval bír, szolgálva a rekreációt, tájékozódást, áthaladást, találkozási pontot biztosítva a városlakók számára. Ide sorolhatunk még három másik kategóriát a köztér – köztes tér – magántér trióját. Értelmezve ezeket a fogalmakat a városlakók számára megkülönböztethetőek a mindenki számára nyitott, elérhető, megközelíthető, bejárható terek, a bizonyos szimbolikus térfoglalás által uralt, vagy csak átmenetet szolgáló terek, valamint a jogi értelemben kisajátított térrészek.

„A városi tér tagolásának a tudatban tehát számos aspektusa létezik, ezek a tényezők, absztrakciók és fizikai létezők, eltérő hangsúllyal árnyalják az emberek egyéni városstruktúra koncepcióját.”⁵¹ Ezeket a szempontokat gyűjtöttük össze és elemeztük egyrészt elméleti, másrészt gyakorlati oldalról, az Ajkai kutatás helyszínére vetítve.

A város metafizikája

⁴⁸ Foucault (1999) 1. p.

⁴⁹ Foucault (1999) 2. p.

⁵⁰ Tatai (2002)

⁵¹ Fehérvári (2002) 20. p.

Niedermüller Péter Michel Foucaulthoz hasonlóan alkalmazza a létező, heterotóp, valamint a csupán mentális struktúrákban képződő egységeket. Elgondolása alapján a teret feloszthatjuk a megismerés módja szerint, csoportosíthatjuk a térszerkezeteket objektív absztrakciók által⁴⁵ melyeket bárki megismerhet, nem szükséges az adott településen élnie, mozognia, elég, ha olvas, tájékozódik róluk. Ilyen szempontoknak tekinti a közigazgatási, funkcionális egységeket (kerületek, városrészek, vagy kereskedelmi-üzleti övezet). Ezeket a határokat funkciók csoportosulásai határozzák meg, vagy a városigazgatási szempontból kiszabott vonalak mentén állnak föl. Ezen a kategórián belül alcsoportként állíthatjuk az egyes épületek funkcióit: közigazgatási, oktatási, kereskedelmi, vallási épületek, vagy akár a történelmi, kulturális jelentés és tartalom alapján is. Megkülönböztethető a terek felosztása az azokat használó társadalmi réteg, vallási közösség, etnikai, vagy foglalkozási csoport alapján is. Ez egyfajta szegregátumként tételeződik: ilyen például a villasor, a cigánytelep, az ipartelep. Ajka város szerkezetét megfigyelve megkülönböztethetőek például ezek, a különböző iparterületekhez kapcsolódó munkáskolóniák is.

Niedermüller az objektív szempontú tértagolásnak egy másik kategóriáját is bevezeti, ez a vizuális elemek általi felosztás. Ilyen elemek az utcák, kereszteződések, sugárutak, keresztutcák, parkolók. Ezeknek a megismeréséhez praktikus a várost a használat közben megfigyelni és értelmezni.

A sugárutak, főutcák értelmezési helye több jelentésrétegben fogható meg. Fontos szerepük van a tér szervezésében, egyfajta szerkezeti vázát adják egy településnek, ugyanakkor szimbolikusan is fontos terek a városlakók számára, mert a sugárút mutatja a legszélesebb keresztmetszetét a városban élők kulturális sokszínűségének, betekintést nyújt a város életébe. Egyfajta szimbolikus, reprezentációs térként tételezhető a városlakók szempontjából.⁵² A sugárutakat, főutakat kiegészítő térszerkezeti elemek, az utcastruktúra, a kereszteződések, ezeknek a tájolása.

További vizuális tértagolási elemek a zöldövezetek, a korábban említett köz és köztes terek, valamint nagyon meghatározó a városlakó helymeghatározásában, önmeghatározásában, a városról alkotott percepcióiban a épületek, övezetek beépítési típusa, stílusa. Ajka vonatkozásában ez sokkal nagyobb homogenitást mutat, mint más, organikusan „nőtt”, épült városok esetében.

Az objektív szempontokon kívül Niedermüller szubjektív, az egyén nézőpontját alapul vevő tipológiát is bemutat. Ez a városlakók térhasználatára, az általuk használt útvonalakra és terekre, elnevezésekre (mind a hivatalos, mind a hétköznapi, köznyelvi) az építészeti elemekkel való személyes viszonyokra reflektál. Például kétpólusú előítéletekre, esztétikai, ízlésbeli változókra, kollektív és személyes emlékekre. A városantropológiának ezeknek a finom, „soft” kategóriáknak a feldolgozásában, megértésében van nagy szerepe, melyet mi a terepmunka során be is építettünk a vizsgálatunkba.

⁵² Fehérvári (2002) 15.p.

Ezek közül a nagyobb kategóriák közül a kutatásunk szempontjából kiemelten lényeges a városlakók által ismert, ismeretlen, használt és nemhasznált közterek kvalitásainak föltérképezése. Az ezekhez kapcsolható esetleges ritualizáltság.⁵³

Egy másik aspektusból vizsgálva a tér és a városlakók közötti kapcsolatokat: „Az embernek alapvető törekvése, hogy rendet vigyen az őt körülvevő világba fizikai és szimbolikus tértagolás, térbeélés által, ezzel mintegy univerzumot teremtve a káoszból birtokba véve, kisajátítva, személyes tartalommal megtöltve azt.”⁵⁴ Ez az alapvető törekvés, hogy az emberek rendet vigyenek a környezetükbe több szinten manifesztálódik a város kapcsán. Egyrészt a város, városrész egységességére való törekvés, a városhoz való tartozás, önidentifikáció, mind világi, mind szakrális vonatkozásában. Másrészt a személyes tartalommal való megtöltés is rendteremtő erőként működik a szimbolikus és tevőleges térfoglalások révén.

A gondolatot továbbfűzve a kistelepülések, rurális környezetben a fizikai kiterjedés és a kapcsolatháló mérete belátható, átlátható, ezzel szemben a városi környezet többszörösség élménye ennek ellenében hat. A városi terek összessége az egyén számára zavaróan heterogének, kapcsolathálók teljessége átláthatatlanul komplex.⁵⁵ Ez az összetettség az egyén gondolkodása számára feldolgozhatatlan, a biztonságérzet, a rendre való törekvés elveszésével fenyeget. Ennek hatására a városlakókban egy sajátos redukcionális folyamat megy végbe, mely a tereket kisebb mikrokozmoszokra bontja, mely rögtön értelmezhetővé, könnyen áttekinthetővé válik. Mivel az egyén a városi tereket nem komplexitásában fogja fel, hanem tördelt, kis egységekben, így a „hiányzó” részokről való információt a képzelet tölti ki. A hatása a kognitív, képzelt, virtuális városnak, hogy a teret több jelzés, jelrendszer, szimbólum jellemzi, több rítus, képzet, rutin épül be a mindennapi cselekvések rendszerébe.⁵⁶ Ezt a mikrokozmosz-tudatot éli meg a városlakó a mindennapokban, ennek a tudatnak az aspektusai válnak jól vizsgálhatóvá az antropológiai megismerés által.

Proxemika

A tér tágabb, objektív városantropológiai jelentésrétegeiről a dolgozat következő részében áttérnénk a személyes percepció, egyéni térérzékelés – a proxemika – dimenzióiba, Edward T. Hall Rejtett dimenziók⁵⁷ című munkája alapján. Elsősorban a proxemika, mint fogalom, mint kutatási terület definícióját kell meghatározni. T. Hall a fogalomrendszer kidolgozója így írja körül: A proxemika „az embernek a térrel való gazdálkodásának megfigyelése és elmélete”. Tehát a szubjektív egyén térhasználatának, annak strukturálásának, strukturáltságának, a térszerkezetben megmutatkozó távolságoknak, közelségeknek, a személyes tér különböző köreinek a megfigyelése, elméleti leírása.

Edward T. Hall a selftől távolodó koncentrikus körökben osztja fel (forrás: <http://www.networklandscape.com/proxemicsflash-mobs.html> - utolsó letöltés: 2013.

⁵³ Niedermüller (1994) idézi Fehérvári (2002)

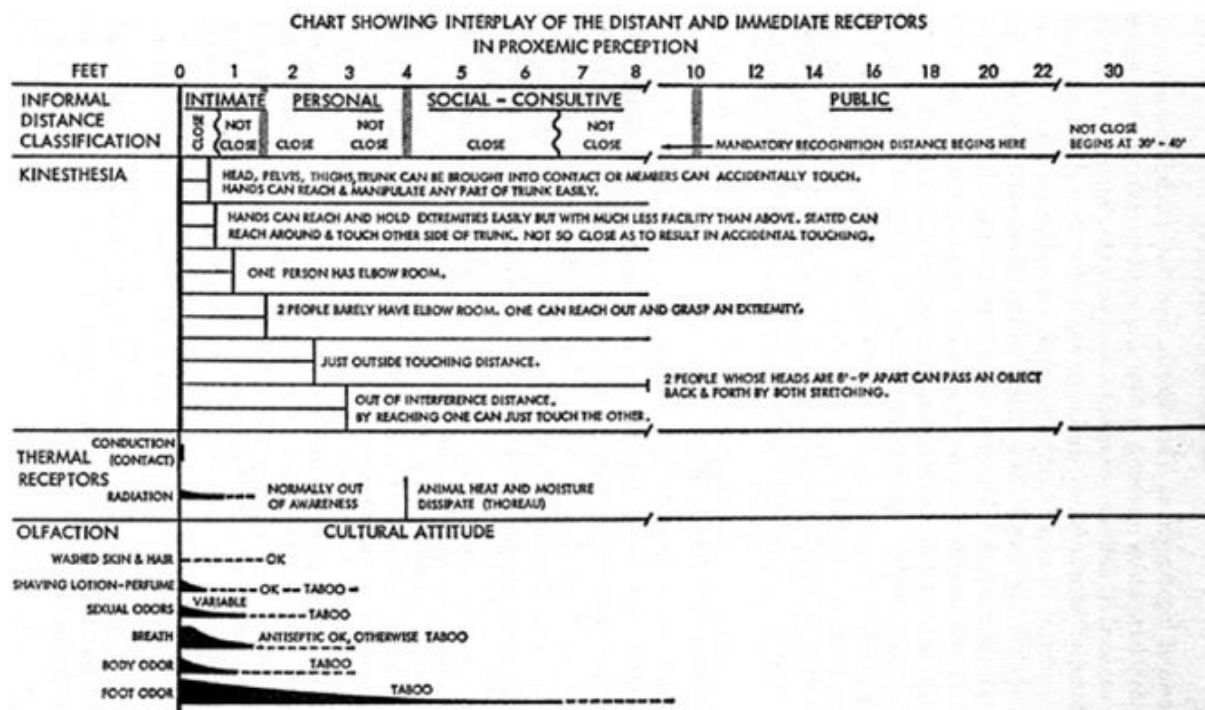
⁵⁴ Fehérvári (2002) 14. p.

⁵⁵ Wirth (1973) in Szelényi (1973)

⁵⁶ Fehérvári (2002) 10. p.

⁵⁷ T. Hall (1987)

október 24. 12:20) a különböző érzékszervekhez, érzékeléshez tartozó térhasználatot.

Edward T. Hall

forrás: <http://www.networklandscape.com/proxemicsflash-mobs.html>

utolsó letöltés: 2013. október 24. 12:20

A térérzékelés szorosan összefügg az ön-érezéssel, az ember kapcsolatát a környezetével érzékelő-szervrendszere működése határozza meg dominánsan, továbbá, hogy ez a szervrendszer milyen érzetekhez, reakciókhoz szokott hozzá a szocializáció és oktatás különböző szűkebb-bővebb lépcsőfokain. Az emberi éntudat vizuális, látási; kinesztétikus (mozgásérezéssel); szaglási; tapintási és hőérezéssel dimenziókból tevődik össze. Hall két fő, nagy kategóriába sorolja a tárgyak, terek érzékelését: vannak távolságérezéssel; melyek a távoli tárgyak vizsgálatára alkalmasak, a szem a fül, az orr, valamint a közvetlen érzékelők - testközben lévők vizsgálatára a kinesztétikai rendszerek, a mozgásérezéssel, valamint a taktilis, tapintó érzékszervek.

A felsorolt közvetlen térérezéssel, a tapintás, a bőr és az izmok révén megismert, megismerhető tér egészen más benyomásokat kelt, mint a pusztán vizuálisan megfigyelt. T. Hall röviden példaként hozza a Frank Lloyd Wright által tervezett tokiói Imperial Hotelt, ahol nem csak a vizuális (lenyűgöző látványelemek), audicionális (akusztikai kialakítás) térérezéssel, érzékeltetésre figyeltek oda, hanem a taktilis tulajdonságokat is kiszolgáló különböző tapintású felületeket helyeztek el az épület különböző részein. Másik példaként a japán kertek kialakítását említi meg, ahol a kis méretű építési telkek okán igyekeznek a rendelkezésre álló térből a „legtöbbet kihozni”. Az esztétikai értékeket, vizuális tapasztalatot kibővítő elemeket vonnak be, mely az izomérezéssel, a kinesztétikus érzékelési mezőben hatnak. Olyan installációkat és fizikai környezetet hoznak létre, mely ingerli, kikényszeríti a térben

való mozgást is. Az anyaghasználat révén a megszokottól eltérő, komplex élményeket nyújtanak.

Átlépve a közvetlen térérzékelők csoportjából a távérzékelés kategóriarendszerébe Edward T. Hall számba veszi a szaglási, hallási és látási teret. Ez a rendszer is magán viseli a korábban felvázolt koncentrikus körök táguló struktúráját. Tehát a tér hatékony érzékelése fizikai távolságokban egyre növekszik az egyes érzékszervek függvényében ebben a rendszerezésben. A dolgozat, a kutatás szempontjából a legrelevánsabb aspektus a látási tér, ugyanakkor az emberi érzékelés a világról szerzett tapasztalatainak magas százaléka ebből a forrásból táplálkozik.

A látási orientációjú érzékelésről Hall egyértelműen kimondja, hogy a legtöbb, legnagyobb sebességű információközlésre alkalmas érzékszerv. Ennek révén képes az ember távolról felismerni az anyagok fizikai állapotát, a látás közben, révén új ismereteket szerezni, abból tanulni, melyek visszahatnak a látásra magára, valamint képes ismeretlen helyen is biztosan közlekedni a látási orientációjú érzékelés révén, ami a térérzékelés és használat szempontjából lényeges, mert például a kialakított városi terekről elsőként a vizualításban győződünk meg.

A hely szelleme

Az elméleti, térérzékelés tipológiájának áttekintése után a dolgozat fókuszának körét egyre jobban szűkítettük, hogy empirikus módon kutathatóvá váljon. De ahhoz, hogy pontosan és alaposan körülírassuk, azt hogy milyen is egy lokális életvilág, kisváros installációinak összessége és megismerhessük az ahhoz kapcsolódó interakciók kvalitását ahhoz először a hely szelleméről, azaz a genius lociról kell beszélnünk.

Simon Mariann Helyek és szellemek című tanulmányában⁵⁸ idézi Borvendég Béla egy közgyűlésen elhangzott hozzászólását: „Van-e, és ha igen, mi volna a nemzeti identitás lényege a mai magyar építészetben? Létezik-e még genius loci? S mi volna az? (...)” Ezt a kérdésföltevést kicsit konkretizálnánk, azzal, hogy a tanulmányunk jelen részében csupán az ajkai lokális, mikroszintű térfelosztással kívánunk dolgozni, nem térnénk ki a nemzeti identitás karakterisztikájára és annak manifesztációjára az építészetben, vagy az ajkai közterekben. Tehát a fejezetünk átforgalmazott kérdésföltevése: Van-e, és ha igen, milyen a lokális identitás Ajka városközpontjához kapcsolhatóan. Létezik-e még a genius loci és mi az tulajdonképpen, hogyan tételeződik mindez Ajkán.

A genius loci léte és mibenléte további kérdéseket indukál: a hely szellemének mik a konceptualizálható változói, mi határozza meg. A kontinens, az országhatár, az országrész, a város, városrész, vagy a térrész egyéni nézőpontból jól körülhatárolható vizualitása? Sir Winston Churchillt idézi Edward T. Hall: “Mi formáljuk épületeinket, és ők formálnak bennünket”⁵⁹, majd utal arra, hogy az installációk, épületek, térstruktúrák egyaránt tervezettek, az emberi alkotó tevékenység által befolyásoltak, valamint azok is befolyásolják a tereket használókat.

⁵⁸ Simon (OTKA) 1. p.

⁵⁹ T. Hall (1987) 153. p.

Simon Mariann tanulmányában felépít egy módszert, mellyel a fizikai környezet leírása és vizsgálata révén válaszokat kaphatunk a hely szellemének működésmechanizmusaira. Ez a módszer nagyban támaszkodik a Budapest Karakterterv Metodika című kiadványra⁶⁰, ebből idéz Simon: „A Fővárosnak ezek a potenciális „személyiségei” már nem vizsgálhatók önmagukban, mert arculatukhoz alapvetően hozzátartozik a város egészében elfoglalt helyük, szomszédságuk, mindazok a fizikai és nem fizikai viszonylatok, amelyek együttese meghatározza a „genius loci”-t, a hely szellemét. A „hely” valójában nem csak földrajzi, hanem társadalmi és spirituális fogalom is, aminek átélhetősége túlmutat a pusztán fizikai-építészeti meghatározottságon, és már közvetlenül érinti a „budapestiség” és ezen belül a lokális kötődés mindaddig elhanyagolt dimenzióit.”⁶¹ A város „személyiségi jegyeit”, mind a Karaktertervi kiadvány, mind Simon Mariann a városi, térre jellemző karakternek, karakterisztikának nevezi, így a mi dolgozatunkban is kívánjuk a szót ebben a fogalmi értelemben használni. A Helyek és szellemek című írásban nem csak a korábbi szakirodalomra hivatkozik Simon Mariann, hanem az általa vizsgált építészeti terek, épületekről született kritikai írásoknak az összehasonlító elemzésével állapít meg – egy egészen más szemszögből, mégis rímelve a korábban említett Niedermüller-féle⁶² tipológiára – szempontrendszereket a hely szellemének feltárására, megismerésére, leírására, viszonylag objektív kategorizálására.

Az írásműben szerepeltetett épületekről készült kritikai írások összehasonlító elemzésén keresztül rajzolódni ki Simon Mariann, a publikációjában felvetett, kérdésekre megfogalmazott megoldásai, miszerint az egyes épületeknél meg kell vizsgálni, hogy hogyan határozható meg a tágabb, illetve szűkebb környezete az adott épületnek, térrésznek, miből ered a lokális karaktere, atmoszférája, valamint, hogy milyen léptékekre bontható le a genius loci.

Ajka

A kutatás helyszíne

A kutatás helyszíne Ajka városa volt, melyet legjobban a város saját promóciós, ön-identifikáló kiadványaiból idézett szövegrészek mutatnak be. Hangsúlyozva Ajkának azokat a tulajdonságait és értékeit, melyeket fontosnak tartanak. A városba látogatók számára ezeket az adatokat tartják elsőként kiemelendőnek, megismerttetendőnek, hogy a városba látogató megfelelően informált legyen a város földrajzi elhelyezkedésével, történeti múltjával és egyéb fontosnak gondolt aspektusokkal.

Ajka a Dunántúl közepén, a Bakony hegység délnyugati lejtőjén, a Balatontól 40 km-re északra 35 km²-en elhelyezkedő 30 ezer lakosú iparváros, és egyben az ajkai kistérség oktatási, szolgáltatói központja. A város több település együttese alkotja:

⁶⁰ Cságoly (1992)

⁶¹ Simon (OTKA) 3. p. idézi Moravánszky (1986)

⁶² Niedermüller (1994) 5-15. p.

Ajkarendek, Bakonygyepes, Ajka, Bódé, Csinger, Tósokberénd, Padragkút. Az ezredforduló óta lendületet kapott a város. Az iparszerkezet átalakult, új vállalkozások, ezzel új unkahelyek jöttek létre, óriásit fejlődött a szolgáltatóipar.

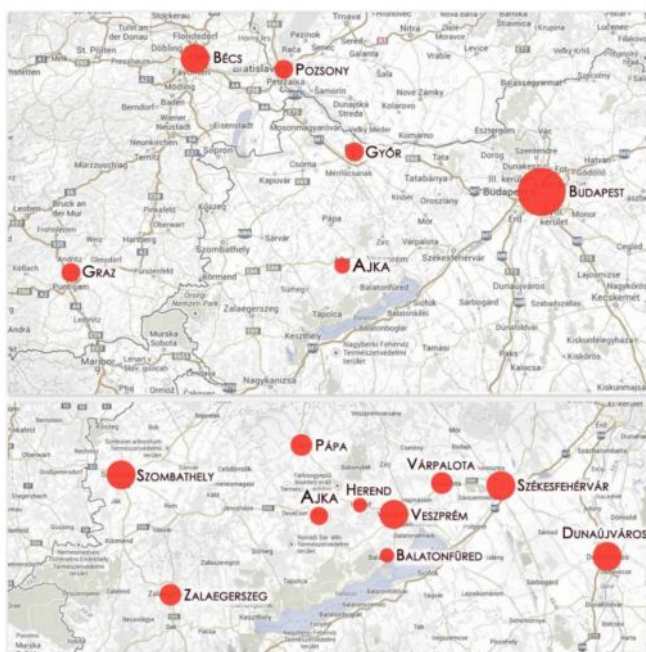
Ajka elsősorban iparvárosként ismert. Erre a híre az utóbbi száz év alatt tett szert: az itt talált szénlelőhely és üvegyártás igen gyors fejlődést indított meg. Később a timföldgyártásnak és az alumíniumkohónak köszönhetően 1959-től város. Több települést is Ajkához csatoltak, ezért mára a közepes nagyságú városok közé tartozik

*Ajka helye a térképen
forrás: saját ábra*

Ajka története

Ajka Veszprém megyében, a Kisalföld keleti szélén, a Balatontól 40 km-re található. A 95,05 km²-es város Veszprém megyeszékhelytől 36 km-re található, lakossága 29 106 fő⁶³.

*Ajka helyszínmegjelölése
forrás: saját ábra*

STRATÉGIAI FONTOSSÁGÚ VÁROSOK ÉS KÖZÜTI TÁVOLSÁGUK AJKÁTÓL

GYŐR: 1 ÓRA 30 PERC
BUDAPEST: 2 ÓRA
POZSONY: 2 ÓRA
BÉCS: 2 ÓRA 25 PERC
GRAZ: 2 ÓRA 40 PERC

HEREND: 20 PERC
PÁPA: 40 PERC
VESZPRÉM: 40 PERC
BALATONFÜRED: 45 PERC
VÁRPALOTA: 50 PERC

SZÉKESFEHÉRVÁR: 1 ÓRA 15 PERC
SZOMBATHELY: 1 ÓRA 15 PERC
ZALAEGRSZEG: 1 ÓRA 25 PERC
DUNAÚJVÁROS: 2 ÓRA

*Távolságok Ajkától
forrás: saját gyűjtés*

⁶³ Ajka Város (2008)

Ajka város több falu (Ajka, Berénd, Bódé és Padrag, Csékút, Gyepes, Rendek, Tósok) összeolvadásából jött létre, melyeket a XI-XIII. század között alapították. Az első írásos emléke 1214-ből származik⁶⁴.

Ajka lassan fejlődött a középkorban, mígnem 1836-ban, a közeli Csingervölgyben szénre bukkantak és megalakult az üvegyár.

Később kriptonit és bauxitot találtak a környező hegyekben, így alumíniumkohó és timföldgyár épült ezek kitermelésére 1942-42 között.

1959. november 1-jén, az Ajkához csatolt Tósokbérend és Bódé falvakkal, várossá nyilvánították a települést. Több üzem épült a városban, egyértelművé vált, hogy a település iparvárossá válik. 1972-re 32 üzem működött a városban, elkészítették a városközpont tervét, Karai Antal és Sigray Béla (VÁTI) általános városrendezési terve nyomán, a Győri Tervező Vállalat munkatársai, Fátay Tamás irodájában⁶⁵. Később Ajkarendek, Bakonygyepes (1977. április 1.) és Padragkút községek csatlakozásával kialakult a mostani Ajka közigazgatási határa.

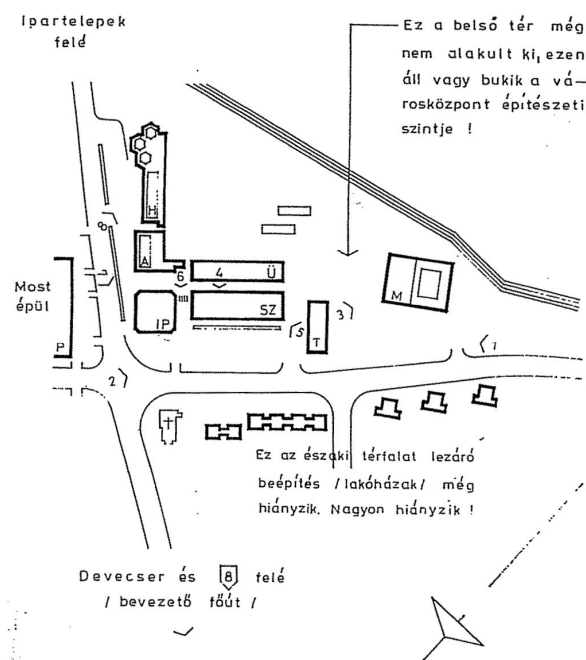
Ajka városképi megjelenése

A Magyar Építőművészet 1975/6-os számában Kubinszky Mihály tollából megjelent kritika (cím: A városkép kibontakozása Ajkán) erősen bírálja Ajka épített városközponti telepítését. A gyárak kéményei által uralta városképet az újonnan felhúzott tanácsháza és kórház nem képes ellensúlyozni. További bírálat tárgyaként említi az üzemek levegőszennyező hatását, hiszen a telepítésnél nem vették figyelembe ezek egészségre gyakorolt hatását. Több tanulmány is született, melyekben az ajkai levegő rossz állapotára hívják fel a figyelmet⁶⁶. Ahogy Kubinszky fogalmaz: „Bizonyára költséges lett volna a városközpontot távolabb, szélből jobban árnyékolta helyre építeni, s köréje csoportosítani a városjellegű, korszerű beépítést”.

⁶⁴Wikipedia/Ajka

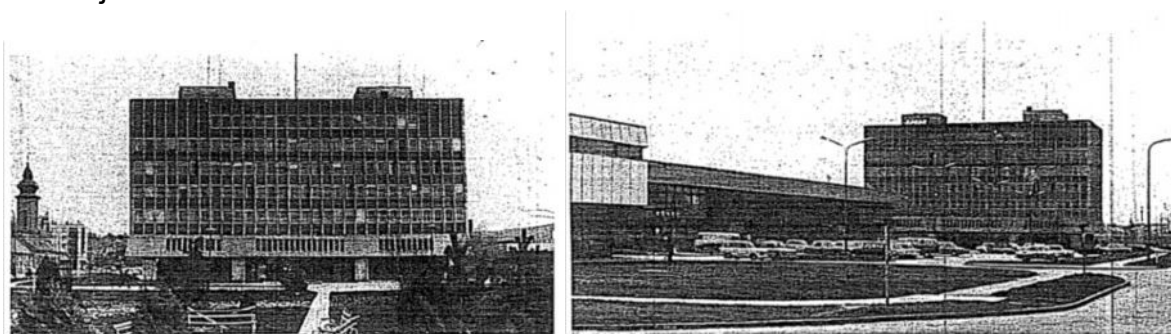
⁶⁵ Kubinszky (1975) 62-64. p.

⁶⁶ Giay (1989)

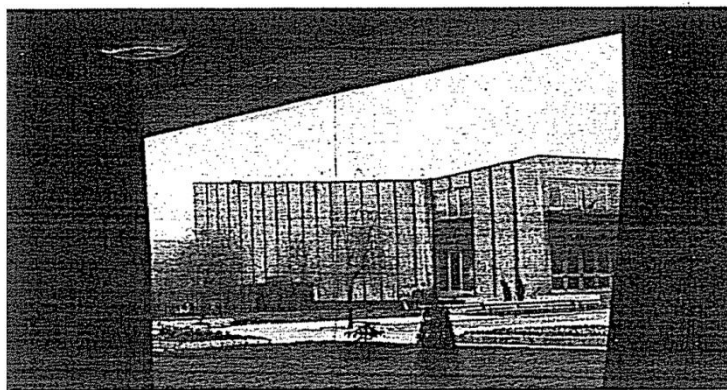

*Ajka városközpont, 1975-ös állapot
forrás: Magyar Építőművészet 1975/6*

A kritika többnyire elismerően nyilatkozik az 1975-re elkészült középületekről. Kubinszky szerint, a tanácsháza legfőbb érdeme, hogy „a funkció megfelelő kielégítése mellett ötletes egyéni formaalkotásával megadja a tér, a városközpont és ennek keretében az egész település alaphangját”. A művelődési háznál azonban elítélőbbben fogalmaz: „önmagában tökéletes épületről - főleg alaprajzi megoldása igen kedvező - nem olvasható le, hogy a 30.000 lakosú település kulturális életének hordozója”.

*Ajka tanácsháza
forrás: Magyar Építőművészet 1975/6*

*Ajka művelődési ház, a tanácsháza árkádjai alól fotózva
forrás: Magyar Építőművészet 1975/6*

Az iparcikk áruháznak, a Hotel Ajkának, a Szolgáltató háznak valamint az ABC áruháznak Kubinszky leírása alapján dicséretes a városképi megjelenése. Felhívja a figyelmet a fejlődő központ „negatív”, „belső” tereinek fontosságára, hiszen „kialakítása döntő fontosságú lesz a megkezdett és elemzett ajkai városközpont végleges arculata szempontjából, tönkretelheti a megkezdett munkát, de meg is koronázhatja az eddigi alkotótevékenységet”.

*Hotel Ajka
forrás: Magyar Építőművészet 1975/6*

*Ajka új sétálóutcája
forrás: Magyar Építőművészet 1975/6*

*Ajka ABC áruház
forrás: Magyar Építőművészet 1975/6*

Ajka, a Hild János-émlékéremmel kitüntetett település

*Hild János-émlékérem
forrás: Városépítés 1987/4*

A városközpont jelentősebb épületei az 1980-as évek elejére elkészültek. Megépültek a központot uraló panellakások, melyek a környező középületekkel kiegészülve, megfelelő hangsúlyt képesek adni a város megjelenésének, ellensúlyozva a gyárak sziluettjeiből kimagasló kémények nagyságát: „Az új városközpont is emberi léptékű, harmonikusan arányos a város egészével”⁶⁷.

A városi egységek jól elkülönülnek egymástól, a kertvárosias, családi házas épületeknek ugyan úgy megvan a létjogosultsága, mint a téglá és blokkos elemekből épült szocreál házaknak, valamint a paneles technológiával készült tömbházaknak. Borsos Miklós szavaival: „Szerencsésnek tartom, hogy a város vezetősége meg tudta őrizni a városnak arányukat.”⁶⁸

Mindezek eredményeként Ajka városát 1987-ben Hild János-émlékéremmel tüntették ki, külön kiemelve, hogy a település az urbanisztikai fejlesztések mellett megfelelő kulturális és szellemi értékek befogadója is, melyet számos köztéri szobor is bizonyít.

*Ajka belvárosa 1987-ben
forrás: Városépítés 1987/4*

⁶⁷ Városépítés: 1987, 4. szám 33. p.: Tatai Zoltán: Ajka a harmonikusan fejlődő kisváros

⁶⁸ Borsos Miklós: Magyar Urbanisztikai Társaság és a Városi Tanács Nyílt hetek rendezvényén mondott nyitóbeszéde, 1983. július 5.

Ajka a rendszerváltozás után

Az Ajkán végzett ipari tevékenység a rendszerváltozás után, sok más iparvároshoz hasonlóan, megtorpant. Az önkormányzatok igyekeztek az újfajta kihívásoknak eleget tenni, például ipari park létesítésével áthidalni a fellépő problémákat.

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás után újabb lehetőségek jelentek meg a város fejlesztésére. EU-s és más pályázati forrásokra is sikeresen pályázik a város (a teljesség igénye nélkül): részt vesznek a panelprogramban, felújítják a köztereket, közművet korszerűsítenek.

Így sikerül pénzt szerezniük a Szabadság tér rekonstrukciójára is, melynek keretein belül megújult a Delfines kút környéke is. Ez az 1,7 km²-es terület volt a terepmunkánk tágabb környezete.

Téma, konceptualizáció, operacionalizáció, hipotézis, módszertan

Empirikus terepmunkánk témája az installációk és az a városlakók között végbenő interakciók vizsgálata, ezeknek a pontos meghatározása, működésmechanizmusuk feltárása és egy példán keresztül való jobb megértése.

A terepmunka során megvizsgáltuk, hogy a városlakók, városhasználók, hogyan viszonyulnak mind fizikai aktsaikban, mind a mentalitás, identitásbeli rétegekben Ajka egy kiválasztott közteréhez.

A terepen töltött idő alatt megfigyeléseket végeztünk arra irányulóan, hogy hogyan használják a kiválasztott térszeletet, csupán áthaladnak rajta – passzív interakció – vagy aktívan használják – igénybe veszik az elhelyezett installációkat, utcabútorokat, szobrokat, fizikai környezetet.

Egyik hipotézisünk szerint egy köztéri installáció - esetünkben egy kiválasztott képzőművészeti alkotás és a köré szerveződő köztér - nem csupán mitikus, kozmológiai, szimbolikus-hatalmi, koordinációs funkciót tölt be, hanem alkalmas az egyén szempontjából a közösségi tér elemévé, a társadalmi események színhelyévé válni, az egyén város-identitásának megerősítőjeként működni.⁶⁹ Továbbá az egyén számára egyfajta örömforrásként tételezhető a városhasználat - nem csak a munkavégzés aktsa és a szűk lakótér használata kapcsolódik hozzá - a lokális identitás érzet aktusain és gesztusain keresztül. Feltevésünk szerint a köztér és a rajta elhelyezett installációk, képzőművészeti alkotások és egyéb fizikai létezők a jól tervezettség, szervezettség révén egyfajta összhatást gyakorolnak a városhasználókra. A szobor elhelyezése a közterületen akkor a legszerencsésebb, ha a helyzetéből adódóan a legkedvezőbben képes megmutatni az alkotói szándékot. Elhelyezésük, telepítésük csak akkor nyeri el az értelmét - elhelyezésük akkor válik relevánssá - ha a fentebb felsorolt funkciókat betölti.

Kutatásunk során több egymást erősítő különböző módszertani technikával dolgoztunk, hogy a lehető legjobban megismerjük az ajkai közterületek interakciós mezejét. Elvégeztünk egy előzetes megkérdezést a köztéri installációk ismertségének, város-beszédbe való beágyazottságának megismerésére. Ezek után egy kísérletet végeztünk három napon keresztül egymással párhuzamos vizsgálati stratégiákkal. A kísérlet során megvizsgáltuk a szobor normál állapota – a mindennapi városhasználó számára megszokott léte - során jelentkező interakciókat kontrollmintaként, valamint egy drasztikus vizuális beavatkozás – a szobrot letakartuk egy fehér lepedőhuzattal – során jelentkező bármilyen eltéréseket. Az ezt segítő vizsgálati stratégiák egyik cölöpét a két nap során kétszer két óra video dokumentáció adta, ezt megerősítette az egész nap folyamán vezetett észlelési jegyzőkönyv felvétele. Kiegészítő, kvalitatív adatok megismerését szolgálta továbbá egy rövid félig strukturált kérdéseken alapuló megkérdezés, mellyel célzottan a téren áthaladottakat céloztuk meg. Valamint a városközponton kívüli területeken tartózkodókkal mentális térképezést végeztünk a városközpont fontos pontjainak

⁶⁹ Fehérvári (2002) 16. p.

szubjektív ismeretének feltárása végett. Az ezekből kirajzolódó eredményeket vetettük össze más szakértők publikációival, valamint ehhez kapcsolódóan készítettünk egy hosszabb interjút a Budapest Galéria szobornyilvántartással, köztéri installációkkal foglalkozó szakszemélyzetével.

A kutatás ismertetése

Előzetes felmérés a közterületi szobrok ismertségéről

Az előzetes megismerésként, helyzetfelmérésként egy kis elemszámú szakértői kiválasztáson alapuló megkérdezést végeztünk el, melynek a fókusza, hogy a városlakók milyen köztéri installációkat tartanak számon, hány darabot tudnak megemlíteni. Háttér felmérésünk szerint Ajkán 39 darab képzőművészeti installáció található. A megkérdezés során azt rangsoroltuk, hogy a városlakók, használók számára melyek rendelkeznek többletjelentéssel, melyek azok, amiket kimagaslóan sokszor említettek meg. Az adatközlőket arra kértük, hogy soroljanak fel annyi köztéri installációt, ahányat csak tudnak, és hogy ezek közül emeljék ki azt, amelyik a kedvencük, mesélik el, hogy mit jelent számukra. Figyelmet fordítottunk arra is, hogy rögzítsük az installációk hivatkozási nevét, azaz azt a nevet, melyet a városlakók használnak a szoborra. Ez az esetek nagy többségében eltért a képzőművészeti alkotás eredeti címétől: az egyszerű helyhez kötöttségtől („nagy férfi alak a főút mellett - Városépítő”) a körülíráson („kígyós szobor” – Kígyóölő) keresztül a képzettársításig („stonehenge” – Milleneumi emlékmű) váltakoztak a hivatkozási nevek.

A megkérdezések statisztikai adatait

említések száma	anyag	hol található	pontos név	alkotó	megnevezés
12	mészke	Városliget, Csónakázótó szigetén	több szobor együttese	Samu Katalin	Fekete István állatszobrai
10	bronz, mészke talapzaton	Szabadság tér	Delfines kút	Borsos Miklós	halacska, delfin
9	mészke, négy oldalán egy-egy	Szabadság tér	Négy évszak díszkút	Marton László	4 évszak

	bronz vízköpő				
9	mészkö	Városliget	Milleneu mi Emlékmű	Diénes Attila	Stonehenge

forrás: saját gyűjtés

A 22 megkérdezett személyből legtöbben az ajkai Városligetben, a Csónakázó tó szigetén található állatszobrokat említették meg, melyek Fekete István állatregényeinek főszereplőit mintázzák meg. A második helyen Borsos Miklós alkotása, a Delfines kút állt 10 említéssel. Ez a szobor a hivatali és szolgáltató funkciójú városközpont és a lakóövezetek határán található, szemben a Római Katolikus templommal, azaz egy funkcionálisan és szakrálisan erősen dominált térben. A Harmadik helyen megosztva a Négy évszak díszkút és a Milleneumi Emlékmű szerepelt. A díszkút a városközpontban a sétáló utca végén, az emlékmű, mely az Ajkához csatolt kistelepülések egybetartozását is szimbolizálja a város egyik frekventált rekreációs területén, a Városligetben a Csónakázó tó és a Jubileumi Park között található. A táblázatban fel nem tüntetett, kevesebb említéssel rendelkező, szobrok megnevezését csupán hat megkérdezett tette meg.

A megkérdezések alapján mi a második legtöbbet említett szobrot – a Delfines kutat – választottuk, mert úgy gondoltuk, hogy vizsgálatunk során több adatot tudunk összegyűjteni, nagyobb reflexivitást tudunk elérni a városközpontban elhelyezkedő – frekventált - szobor esetén, mely a nem reprezentatív megfigyeléseink alapján is jobban a mindennapi útvonalakra esik, mint a városközponttól távol, viszonylag elrejtetten, a biológiai környezetbe simulóan elhelyezkedő állatszobrok. Ugyanakkor a felállított hipotéziseink szempontjainak igazolásához, vagy cáfolatához is könnyebben kapcsolható, mert a Szabadság tér - Fő utca kereszteződését többször is átépítették, mindezekkel párhuzamosan a Borsos szobor is áthelyezésre került.

A kutatás fizikai tere

A kutatás fizikai terét Niedermüller Péter⁷⁰ és Simon Mariann⁷¹ tipológiájának mentén írjuk le. Első körben az objektív absztrakciókat, objektív vizuális elemeket vesszük sorra, majd a szubjektív térérzékelés és a hely szellemének körülírásával folytatjuk a fizikai környezet, város-karakterisztika bemutatását.

A vizsgált tér határait - az objektív absztrakciók funkcionális tipológiáját követve - a tervezett városközpont igazgatási, szolgáltató funkcióval rendelkező épületei, terei alkotják. Az egész térség közigazgatásilag a Szabadság térhez tartozik, melyet – vizuálisan jól elkülönülő – főutak határolnak, így egy háromszögletű teret képezve. Ez a térképen a Petőfi Sándor, Deák Ferenc és a Fő utca által képződik. A Petőfi és

⁷⁰ Niedermüller (1994)

⁷¹ Simon (OTKA)

a Deák Ferenc utca is egyaránt a Fő utcához csatlakozik, mely fizikai kialakítását és forgalmát tekintve is jóval nagyobb. Észak-északnyugati oldalán a Szabadságtérnek a lakóövezet kezdődik Dél felől a Torna patak mesterséges medrén és szűkre hagyott, feltöltött kissé parlagos árterén túl az oktatási, rendvédelmi, egészségügyi funkcióval rendelkező övezetet alakítottak ki. A Fő út túlsó oldalán, a Szabadság tértől keletre néhány lakóépület és a közlekedési központ található.

Funkciók szempontjából ez egy nagyon sűrű terület: itt koncentrálódnak – az eredeti várostervezési elképzelések nyomán – a városháza, a közösségi ház, több pénzügyi fiókja, számos szolgáltató és kiskereskedelmi egység is. A fentebb említett fizikai határokkal a funkcionális határok több ponton nem esnek egybe. Kilógnak a Szabadság tér közigazgatási vonalain túlra az információ és közlekedés áramlásának céljaihoz rendelt Posta és buszpályaudvar épületei. A központ kiemelését hangsúlyozandóan, itt kapott helyet egy magasház is. A Szabadság teret tovább körbejárva, az észak-északnyugati oldalán áll a római katolikus templom, melyet az 1930-as években avattak fel, és kezdtek használni. A szakrális épület a korábbi környezetéből kiszakadva, magányosan áll a többemeletes beépítés előterében. A magányosság, kiszakítottág a korábbi, organikus városközpont átépítése során alakult ki. A városközpont szakrális alközpontja a római katolikus templom, mert a súlypont, az evangélikus és a református templommal, kissé eltérő pozícióban, a templomdombon, helyezkedik el, egy teljesen más – a korábbi városszerkezetet megidéző – térstruktúrában. A két szakrális center között helyezkedik el a Sávház, mely az 1980-as években készült el. Egyfajta térhatároló multifunkcionális épületként van jelen a térben: lezárja a Szabadság teret, valamint helyet biztosít különböző üzlethelyiségeknek és lakásoknak egyaránt.

A Szabadság tér nyugati végénél, a háromszög csúcsánál egy parkoló és egy kis közpark található. A teret déli oldalról markánsan zárja le a Torna mente, itt is vannak a határon átnyúló funkcionális terek: a városrendezés során itt kapott helyet három oktatási intézmény, a rendőreg és a bíróság, igazgatási hatalmi funkciójú épülete, valamint egy egészségügyi alközpont a pszichiátria és egy gyógyszertár képében.

A Szabadság tér vonzáskörzetében található épületek magassága és szimbolikája tekintetében három épület emelkedik ki pontszerűen a többi beépítésből: a Posta melletti magasház, a katolikus templom, valamint a polgármesteri hivatal épülete (a régi Tanácsháza). Mindhárom épület sajátos szimbolikával bír. A posta épülete melletti tízemeletes ház, melynek földszintjén eredetileg tervezett funkció szerint üzletek működnek, a többi emelete a sávházhoz hasonlóan lakás funkcióját tölti be. Az eredeti településkialakítási koncepciónak megfelelően kiemelkedik a térből, ugyanis a környezetében többségében alacsonyabb épületek találhatóak, a legközelebbi tízemeletes házak a távolabb eső kereszteződésnél vannak. Az városrendezői elképzeléseknek megfelelően egy „torony” analógiát lehet levezetni: képes betölteni a tájékoztatói funkciót – („toronyiránt”, Lynch⁷², Földvári⁷³, Niedermüller⁷⁴ is fontosnak tartja az ilyen tájékoztatói pontokat). Érdekessége még

⁷² Lynch (1960) 537-558. p.

⁷³ Földvári (2002)

⁷⁴ Niedermüller (1994)

az épületnek az erkélykonzolok, a hagyományos házgyári épületektől kissé eltérő, játéka. A tízemeletesnek, a szocialista város profán épületének ellenpontja a római katolikus templom. A harmadik magas épület a polgármesteri hivatal, mely az uralom, hatalom jelképeként tételezhető.

Belső struktúra

A Szabadságtér külső határoló elemei után a belső struktúráját vizsgáljuk meg. El kell különíteni az objektív, vizuális elemeket, és a személyes percepcióját a területnek. Térképen nézve szabályos áttekinthető rendszert követ, a téren keresztülfut egy a gyalogosoknak elkülönített rész a Művelődési háztól a Posta irányában, ez a járdaszint megemelkedik a városháza mögött kezdődő üzletsornál, egy lépcsősor vezet föl rá, ezzel fizikailag is elkülönítve az autók által használt szintet a gyalogos övezettől. A fő gyalogos útvonal, elérve a Fő utcát megtörik és körüljárhatóvá teszi a Szabadság teret, ezzel közrefogva a kiszolgáló, parkoló területet, melyet az épületcsoport közepén helyeztek el. A Torna melletti részen több kisebb épületből álló üzletsor áll, ezeket kisebb útvonalak kötik össze. Egyfajta kettősség állapítható meg az összképben: a fő gyalogos útvonalak jól átlátható, áttekinthető, "plaza" vagy bevesárlóutca hatást keltenek, míg a mellékutcák zegzugossága eltévedésre adhat okot.

Ebben a funkcionálisan zsúfolt, koncentrált térben a köztéri képzőművészeti installációk száma is magas. A Szabadság téren és határmezsgyéjén összesen tizennégy darab szobor vagy szökőkút található. Tulajdonképpen az összes csomóponti jellegű helyen található egy-egy. Mérettartományuk, elhelyezésük, felállításuk ideje nagy heterogenitást mutat, ahogyan a funkciójuk is (emlékezetkeltő, reprezentatív, hatalmi-politikai szimbólum, művészeti alkotás)

A Szabadság tér északi csücskében pontosan a Petőfi és a Fő utca kereszteződése mellett helyezkedik el Borsos Miklós Delfines kút című alkotása, és az azt körülölelő kis terecske.

A Delfines kút története

A Delfines kút környékét általában együtt kezelték a Szabadság tér egészével, vagy kisebb bevonták a kisebb megújítási folyamatokba.

Kutatásunk során talált információk szerint magát a szobrot 1978-ban készítette Borsos Miklós, akinek számos alkotása található a városban. Korabeli fényképek alapján megállapítható, hogy a tér mostani pihenő funkciója nem a környező épületekkel együtt alakult ki. A főbb beruházások elkészülte után (pl.: Tanácsháza - 1971, Művelődési ház - 1969) gondolhatott a városvezetés arra, hogy parkként hasznosítja a teret. Minden bizonnyal így érkezett a felkérés Boroshoz és alakult ki a tér régi elrendezése, mely a szobrot az úttal merőlegesen és párhuzamosan futó, térkövezett járda centrumába helyezi. Ezek a járőfelületek jelölik ki a meghagyott zöldnövényzet helyét is.

Az alkotás szempontjából mindenképpen jobbnak mondható a régi helyzete, hiszen így mind a négy oldalról körbe járható. Borsos szándéka is egy minden nézőpontból érdekes szobor megalkotása lehetett.

Az Ajka Város Belváros 1. Akcióterületi Terve⁷⁵ foglalkozik a Delfines kúttal. Két fontos elemet emelnék ki a tanulmányból:

-“A tér további szervező eleme a jelenleg is meglévő Delfines kút, amelyet a kis terecske egyik oldalára, áthelyeztünk.”, valamint

-“Az itt álló fa mellé háromszög alakú kiemelt virágágyás került. A tér sarkára itt is kerékpártároló került”.

A Delfines kút a tér átépítésével áthelyezésre került. Új helyén a szobor háttal áll a Horizont áruháznak és a római katolikus templomra, valamint Ajka egyetlen lámpás kereszteződésére néz, úgy hogy a delfin uszonya a zöld növényzet felett “lebeg”. Mostani helyzete kevésbé szerencsés a szobor szempontjából, hiszen eltűnik a “körüljárhatósága”. Jobban kiemelkedik azonban a kút jelleg, hiszen vízvételzésre a delfin “feje alatt” van lehetőség.

A kereszteződésből adódóan viszonylag nagy tömegű ember halad át a téren (nem reprezentatív megfigyelésünk során több mint 17 óra alatt kerekítve 670 ember haladt át a téren). Ez az utcasarok bonyolítja le a városközponti rész és a buszpályaudvar, valamint a város bizonyos lakónegyedei között áramló gyalogos forgalmat, melynek egy része át is halad a Delfines kút körüli közvetlen köztéren. A szobor körüli közterületet egy négyzetes befoglaló forma képi, melyet az egyik átlója mentén teljesen, a másik mentén félig egy-egy macskakővel burkolt gyalogút fut. A négyzet egyik oldalán a kút helyezkedik el, a szobor csak egy félkörben járható körül, hátsó oldala a Horizont Áruház hátsó homlokzata felé néz. A téren a kialakítás során elhelyeztek nyolc darab ülő-utcabútort, valamint nagyszámú dísnövényvel dekorálták és szeparálták el a környező objektumoktól. A szobrot szemből nézve a közterület bal oldalán fut a Fő utca, jobb oldalán egy nagyobb parkoló helyezkedik el, melynek irányában nincsen közvetlen gyalogos kivezetés. A genius loci jól értelmezhető a térkialakításban, csupán a szoros határain belül vizsgálva kellemes, rövidebb pihenésre, találkozási helynek ideális tér. Az ivókút már-már hívogatja a városlakót, városhasználót, hogy lassítson, pihenjen, álljon meg. A növényzet elhelyezése egy további otthonosságérzetet ad hozzá a hely szelleméhez. Kicsit tágabban vizsgálva viszont azt kell látnunk, hogy a nagyszámú autós forgalom közelsége, és a városközpont más, hívogatóbb, funkciókkal való telítettsége – szupermarketek, szaküzletek, pékségek, vendéglátóipari egységek, hivatali és kulturális funkciók - ellene dolgozik az előbb felsorolt mikro miliőnek. Az emberek többsége csupán áthalad a közterületen, nem szán különösebb figyelmet sem a szobornak, sem az ivókútnak, sem az egyéb itt elhelyezett infrastruktúráknak. A térburkolat anyaghasználatában és formai kialakításában kapcsolódik a csatlakozó járdaszakaszokhoz és lehatárol környező burkolati elemlettől, sémáktól. Határképző az eltérő anyaghasználat révén, tudatja a városhasználóval, hogy itt egy másik tér

⁷⁵ Ajka Város (2009)

kezdődik, ugyanakkor a négyzetes térelrendezés átlóinak túlnyúlása a szomszédos - főutakat követő – járdákba kapcsolatot teremt, bevonzza, bevezeti a városlakót a kis milióbe. Ehhez kétfajta burkolókövet alkalmaztak a tervezés és kivitelezés során: a környező burkolatokkal megegyező nagyobb méretű beton alapú térburkoló lapokat, valamint kisebb méretű bazalt kockákat, macskaköveket. Egyfajta taktilis, kinesztétikus orientációt foganatosít ez az anyaghasználat, mert a járás során egyértelműen megkülönböztethetővé válik a burkolat minőségének megváltozása a tapintási érzékelőkön keresztül. Ez - a városlakókat megkérdezve - nem nevezhető sem pozitív sem negatív gesztusnak, mert a vélemények semlegesek voltak, egyenlő arányban megoszlottak azok között, akik jónak, kielégítőnek érezték, valamint azok között, akik sérelmezték, hogy a térburkolat kialakítása inkább akadályozó hatású, mint a taktilis érzékelést serkentő. (A negatív válaszadók nagy többsége elegánsan öltözött hölgyek voltak, akik a magas sarkú cipő viselése okán nyilatkoztak így).

A térhasználati tipológiában már Niedermüller kapcsán említett kategóriarendszert, a *privát - nyilvános - köztes tér* felosztást vizsgálva a Delfines kútnak és környezetére vetítve, megállapítható, hogy a közterület egyáltalán nem esik a privát, félprivát, szimbolikusan elfoglalt terek kategóriájába, sokkal inkább tartozik a nyilvános, még inkább a köztes tér kategóriájába. Véleményem szerint az ajkai nyilvános terek sokkal hangsúlyosabban kapcsolódnak valamely intézményesített eseményhez, -- például a városháza előtti tér a különböző városi rendezvények számára kialakított, korábban felvonulási térként tervezett és funkcionált - vagy az emlékezést kiváltó funkcióhoz - a templomdombi szoborcsoport és testvérvárosok fái, a koszorúzási ünnepek és a város nemzetközi kapcsolatainak vissza-visszatérő szimbolikus-reprezentációs aktusainak színtere – mint a Delfines kút körülötti térszervezet. A csomópont mellett elhelyezett installáció a köztes átmeneti tér kategóriába esik, mert nincs hozzá köthető, a városlakók által éltetett szimbolikus térfoglalás, „privatizálás”, ahogy az hivatalos rendezvény sem kötődik hozzá. Feltevésünk szerint elveszti azt a szándékolt funkciót, hogy a városlakókat megállítsa, lekösse hosszabb időre – dominánsan áthaladó a forgalma. Kutatásunk első részével erre a problematikára is válaszokat kívántunk nyerni.

Kísérlet

Empirikus terepmunkánk fő vonulatát egy kísérlet adta, melynek mintavételezése során előbb egy kontroll mintát, majd egy jelentősen megváltoztatott vizualitást vizsgáltunk Delfines kút keltette interakciós mezőben, közterületen: egy fehér ágytakaróval letakartuk a szobrot. A kísérlettel arra próbáltunk adatokat beszerezni, hogy a köztéri installáció vizualitása mennyiben befolyásolja a körülötte szerveződő térben az interakciók mennyiségét és minőségét.

„A kódolt útvonalak, melyeket az egyén nap mint nap, vagy legalábbis nagyobb gyakorisággal bejár, biztonságot nyújtanak, biztos pontok. Az egyén jól ismeri azokat, így ezekben a terekben kevésbé kell meglepetésre, váratlan jelenségre számítani, olyanokra, melyek kiköthetnének a mindennapi életritmusából. Szilárd alapot jelentenek a cselekvés tervezéséhez, a térben való mozgáshoz, a privát tér

kisajátításához. Ezért hat idegenebbnek, feltűnőbbnek és zavaróbbnak, ha ezeken az útvonalakon, vagy az útvonal által érintett helyeken történik változás, azaz módosul a vizuális arculat, így összeütközésbe kerül a tudatalattiban elraktározott minta (kódolt kép) és a megváltozott valóság.”

A kísérlet előképe

A letakarás előképeként Szentjóby Tamás “A szabadság lelkének szobra” című munkája tekinthető. A magyar képzőművész négy napra engedélyt kapott arra, hogy a szovjet csapatok kivonulása utáni - a szobrok számára mindenképpen zavaros⁷⁶ - 1992-ben letakarja a budapesti Szabadság szobrot. „Amikor változtatásra van szükség, két hibát kell elkerülni. Az egyik a túlzott sietség és könnyörtelenség, ami pusztuláshoz vezet (a szobor lebontása), a másik a túlzott tétovázás és konzervativizmus, ami szintén veszélyes (a szobor jelenlegi állapotában való megtartása).” - idézi Boros Géza a művészt a Beszélő hasábjain.⁷⁷

A kísérlet, úgy gondoljuk, elérte célját és a legmegfelelőbb döntés született a szoborkompozíció fő eleme, a nőalakot illetően: megmaradt eredeti helyén. Elbontásra csak a direkt a szovjet időket idéző elemek kerültek: a szovjet katona a szoborparkba került, az emlékmű talapzatán a következő felirat olvasható: „Mindazok emlékére, akik életüket áldozták Magyarország függetlenségéért, szabadságáért és boldogulásáért”, valamint a hősi domborműveket is eltüntették a következő évben (1993).

Észlelési jegyzőkönyv

A. Gergely András idézete alapján arra gondolhatunk, ha a városlakókat kizökkentjük a mindennapi rutinjukból, megváltoztatjuk a tér vizuális arculatát adó Delfines kutat, tulajdonképpen eltakarjuk, akkor az interakciók száma visszaesést fog mutatni, mert megszűnik a szilárd alap a városlakó cselekvésének tervezéséhez, a privát tér kisajátításához. Tehát maga a vizualitás megszokottsága több olyan aktust, interakciót működtethet, melyek a vizuális arculathoz kötöttek.

Különböző interakciós szinteket határoztunk meg, hogy kvantitatív adatokat vehessünk föl a ezekről a cselekedetekről. Megkülönböztettünk passzív és aktív interakciókat, ezen kívül rögzítettük a közterületen áthaladók összes számát is. Ezeknek a számszerű adatoknak a rögzítésére egy észlelési jegyzőkönyvet rendszeresítettünk, melyen feltüntettük azt az információt is, hogy az aktív interakciók pontosan a közterület melyik részén megy végbe. Az interakciós kategóriarendszerünk semleges hozzáállásnak, nem-interakciónak értelmezte a téren csupán áthaladókat, passzív interakciónak tételezte azokat az aktusokat,

⁷⁶ A téma a dolgozat szempontjából nem igényel bővebb kifejtést, ugyanis nem célunk itt állást foglalni a „politikai szoborcsatározások” mezején. A fentebb már idézett Wehner könyv (Modern Magyar szobrászat 1945-2010, Budapest: Corvina), véleményünk szerint, remekül összefoglal minden fontosabb tudnivalót.

⁷⁷ Boros Géza: Három radikális köztéri projekt. Bevezetés az utca művészetébe; forrás: <http://beszelo.c3.hu/04/0708/14boros.htm>; utolsó letöltés: 2013. október 25. 20:24

amikor a városhasználó ránézett a köztéri installációra vagy odament hozzá, de ezt nem követte semmi más cselekedet. Aktív interakciónak tekintette azt, amikor a városlakó a kútból ivott, vagy "játszott vele", leült az elhelyezett utcabútorokon, találkoztól valószínűleg meg a tér egyik pontján. Továbbá listáztuk a nem-rendeltetesszerű használatot is, azaz a kikövezett gyalogutaktól való eltérést, utak rövidítését és az egyéb közterület-használati anomáliákat is ebbe a kategóriába soroltuk. Az alábbi táblázatban láthatóak a számszerű adatok:

vizsgálati állapot	vizsgálati időszak		összesen perc	összesen áthaladt	oda ment, de nincs cselekvés ránézett		játszott összesen leült		nem rendeltet ésszerű használat	passzív interakciók	aktív interakciók	áthaladás/ interakció százalékban	
	kezdete	vége											
előzetes megfigye lés	14:45	16:30	105,00	79	0	5	8	1	14	5	5	23	41,8
Kontroll minta	9:00	10:50	110	83	0	9	3	0	8	1	9	11	25,3
	12:00	13:45	105	47	0	1	3	0	5	5	1	3	19,1
	13:45	15:55	130	120	1	32	12	0	18	3	33	30	55,0
	16:00	17:50	110	70	0	5	7	2	14	6	5	23	48,6
SZUM			455	320	1	47	25	2	40	15	48	67	40,6
letakarva	9:15	10:55	100	85	0	27	0	0	12	0	27	12	45,9
	11:15	12:00	45	52	4	28	1	0	8	1	32	9	80,8
	12:15	13:55	100	46	1	14	1	1	5	2	15	7	52,2
	13:55	16:00	125	77	0	11	8	0	12	1	11	20	41,6
	16:00	17:52	112	97	2	12	10	1	10	2	14	21	38,1

forrás: saját gyűjtés

A vizsgálat felvétele során igyekeztünk hasonló körülményeket teremteni, kiválasztani, hogy a kontroll minta és a szobor letakarása között a lehető legkevesebb eltérés mutakozzon, az egyedüli változás a vizualitás erős megváltoztatása legyen csupán. Mindhárom adatfelvétel, az előzetes megfigyelés, a kontroll minta és a vizuális változtatás is a 2013. év augusztus hónap 25. és 31. napja közé esett. Ez azt jelenti pontosabban, hogy munkanapokon, de iskolaidőn kívül, nyárias, kellemes időjárási körülmények között rögzítettük a statisztikai adatokat. Az egyes megvizsgált időszakok közötti minimális időbeli eltérést az magyarázza, hogy megfigyelési pontnak a katolikus templom tornyát, annak ablakát választottuk – a téren való jelenlétünkkel se zavarjuk meg a mintát – viszont ez némi kötöttséget adott a váltások lebonyolításában és függőségi viszonyt jelentett a plébánia dolgozóitól is. Véleményünk szerint az egyes rész-időszakok eltérései nincsenek hatással az összesített adatokra.

Az információk, amik kiolvashatóak a kvantitatív adatokból, hogy a kísérleti és kontroll minta között az összes téren áthaladottak számában nincsen szignifikáns, nagyságrendbeli különbség, ahogyan nem mutatkozik lényegi eltérés az egyes aktív interakciók között sem. Érdeklődésre méltó ugyanakkor a passzív interakciók számának megváltozása, ugyanis ez a vizualitás drasztikus megváltoztatásának hatására közel megkétszereződött. Tulajdonképpen ez az adat önmagában nem meglepő, természetesnek, evidenciának mondható, hogy ha a megszokott környezetben változást érzékelnek a városhasználók, akkor figyelmet fordítanak arra,

hogy mi is az a változás. Amire viszont utalnak ezek az adatok, hogy ez a változásra való odafigyelés nem vált ki aktivitást, aktív interakciót a városlakókból, csupán konstatálták a vizualitás megváltozását.

A mellékletben található észlelési jegyzőkönyvekben kvantitatív, de vizuális információként rögzítésre kerültek, hogy melyek azok a pontok, ahol esetlegesen a városlakók, térhasználók szívesebben találkoznak, állnak meg beszélgetésre. A gyakorlati adatok viszont azt mutatják, hogy ezeknek a pontoknak a térbeli eloszlása teljesen esetleges. Mindemellett a téren lebonyolított találkozók száma nagyon alacsony.

A nem-rendeltetészerű használat adatai közötti eltérést pusztán a városhasználói, egyedi aktusokkal, döntésekkel magyarázzuk, véleményünk szerint nincs szoros összefüggés a szobor vizualitása, ennek megszokottsága vagy megváltozása, és a térhasználat rendeltetészerű vagy ettől való eltérése között. A rögzítés szempontjai sokkal inkább szolgálták azt, hogy kiderüljenek a térszerkezet esetleges hiányosságai. A megfigyelt 26 normáktól eltérő használat közül 10 olyan útrövidítés volt, mely a tér negyedik, hiányzó átlós kivezetését „pótolta”, a közterület és a szomszédos parkoló közötti füves területen haladt át a városlakók, mely fölveti a térszerkezetnek azon hiányosságát, hogy nem szolgálja ki azokat a közlekedési igényeket, mely a parkoló irányából a köztérre, vagy a köztéren át a más városrészbe irányulnak.

Ezeknek az adatoknak, információknak a fényében kimondhatjuk azt, hogy a vizualitás megváltoztatása nem elegendő arra, hogy az interakciók minőségét befolyásolja, eltolja az aktivitás irányába a passzivitásból.

Megkérdezéssel adatfelvétel

Kísérletünk során igyekeztünk a városlakókat személyesen is megszólítani. Rövid, gyors, strukturált beszélgetések felvételével szerettünk volna kvalitatív adatokat gyűjteni. A három nap alatt megkérdezett 46 fő nem tekinthető reprezentatív kimutatásnak Ajka több kb. 30.000 ezres lakosságához képest, ellenben kutatásunk szempontjából sokkal fontosabbnak éreztük, hogy a téren áthaladók érzéseit, benyomásait, interakcióit a feltérképezzük.

A kérdések vezérfonala:

- Ismeri-e a szobrot a Horizont Áruház mellett?
- Ki az alkotója, mi a pontos neve?
- Mit ábrázol, mit gondol róla?
- Megváltoztatna-e valamit a szobron vagy a környezetén?
- Szokott-e itt találkozót szervezni?
- Meséljen, kérem egy személyes történetet, melyhez hozzá tudja kapcsolni a szobrot!
- Szokott-e ide a város programot szervezni?

Cenzusadatok:

- Születési év
- Nem
- Legmagasabb iskolai végzettség
- Foglalkozás
- Ajkán született-e?

A kérdések struktúrája arra irányult, hogy kiderüljenek a városlakónak a kiválasztott térhez kapcsolható attitűdjei. A direkt rákérdezés helyett, úgy véltük, sokkal eredményesebb, sokkal inkább a megkérdezett saját narratívát állít elő, ha indirekt módon kérdezzük rá a Delfines kútra.

Ezt követően a szobor történetéről, helytörténeti jellegű információkról kérdeztük, hogy kiderüljön mennyire beágyazottak a szobor adatai az általános tudáshorizontba. Az ezt követő kérdések a személyes véleményt és percepciót vizsgálták meg, hogy az alany mennyire gondolkodik el a szobor szimbolikájáról, valamint, milyen problémákat, hibákat vél felfedezni a közterületen, mi az ami gyakorlatilag zavarja, gátolja a térhasználatát. Az ezt követő három kérdés a funkcionalitását vizsgálja a térnek, hogy mennyire beágyazott az egyén életében a tér, ha használja akkor milyen eseményekkor, alkalmakkor teszi azt.

A három nap alatt (augusztus 28-29-30.) feltett kérdésekre adott válaszokban melyből a középső nap (augusztus 29.) a szobor le volt takarva, nem történt változtatás.

Azonban azt tapasztaltuk, hogy az interjúalanyok válaszaiban sem történt drasztikus eltérés a vizsgált időintervallumban, pedig a második napon történt vizuális beavatkozás miatt ezt lehetett várni (továbbra is hangsúlyozzuk, hogy többnyire a téren áthaladó személyt kérdeztünk, akik láthatták a letakart szobrot). A megkérdezett 28 főből mindösszesen öten említették, hogy valami megváltozott a szobron. Ez jelentheti azt, hogy többen "nem merték" elmondani, hogy mit láttak, azonban a megállított interjúalanyok nagyobb része szívesen és közvetlenül válaszolt kérdéseinkre⁷⁸.

Mentális térképek

Az előzőekkel párhuzamosan egy harmadik féle kutatási módszerként mentális térképek készíttetését is végeztük. Erre azért volt szükség, hogy megismerjük, hogy Ajka város lakosai mit találnak fontosnak a városban, mi alapján tájékozódnak, és nem utolsó sorban, hogy az Ajkán lévő kiemelten magas számban jelen lévő szobrokat, köztük az általunk vizsgált Delfines kutat mennyire tartják számon, mennyire találják fontosnak.

A kognitív (magyarul a megismerő, megismerésre vonatkozó, gondolkodáson alapuló) térkép fogalmát Edward C. Tolman vezette be, 1948-ban. Ő fedezte fel, hogy az állatok és emberek is környezetükről egy belső képet alkotnak magukban.⁷⁹

⁷⁸ Kvale (2005)

⁷⁹ Tolman (1948) 55., 189.-208. p.

Ennek a fejünkben élő képnek a papírra vetett formáját hívjuk mentális térképnek. A mentális térképezés Downs és Stea szerint „pszichológiai folyamatok sorozatából álló folyamat, amely megjegyzi, kódolja, raktározza, előhívja és dekódolja a mindennapi térbeli környezetre (...) vonatkozó információt.”⁸⁰ Ezen térképek grafikai megjelenése természetesen nem egyezik meg a térképészetével, hiszen ezek az emlékezetben lévő szubjektív adatokból kiindulva rajzolódnak, nem pedig objektív adatok alapján. Ugyanakkor adott térre vonatkozó mentális térképekben gyakran megjelennek olyan azonos elemek, amiket az emberek hasonlóképpen értékelnek (például központi elemek, városrész határok, népszerű tájékozdási pontok) és teljesen szubjektív, az egyénre vonatkozó információk (például „itt dolgozom”, vagy „itt lakik az unokahúgom”).

A mentális térképezés gyakorlata egyelőre még kezdeti fázisban jár. Nincsenek egyértelműen kimondott szabályok az információk gyűjtésére és feldolgozásra. Egyelőre abban sincs szakmai megegyezés, hogy szükséges-e a térkép rajzoltatása, vagy akár előre készített térképen is jelölhetők a szubjektív elemek. Mégis, például egy településfejlesztési stratégia, vagy rendezési terv megelőző kutatásának is fontos eleme lehet a mentális térképezés – a településkutatás kezdeti fázisában – hiszen többek között kiderülhetnek belőle olyan információk, hogy a helyi lakosok, vagy éppen az időszakosan / ideiglenesen ott tartózkodók mely területeket milyen módon ítélik meg. A kiugróan pozitív vagy negatív esetek, helyszínek elgondolkodtatásra készíthetik a tervezőket. Kiderülhet például, hogy mely városrészek fejlesztése a leginkább szükséges, és esetleg milyen jól működő minta alapján. Ehhez azonban tudnunk kell azt is, hogy az emberek általában az általuk jól ismert helyeket inkább barátságosnak, míg a teljesen ismeretleneket egyenesen rossz környékként ítélik meg.

Ajkaán végzett kutatásunk során az első vizsgálati napon azt kértük a kiválasztott lakosoktól, hogy a Fő út, és a Szabadság tér kereszteződését, a következő két napon pedig azt, hogy a városközpontot rajzolják le egy üres papírra. A további instrukciók így hangoztak: (rajzoljon le, nevezzen meg) „Mindent, amit fontosnak talál, ami találkozási, vagy tájékozdási pont, ahol vásárol, ügyet intéz, a kedvenc helyét, vagy ami különösen szép, jónak találja, le lehet ülni, stb.”

Először is szeretnénk megosztani pár tapasztalatot, melyeket e kutatás alatt észleltünk. Az első szembetűnő dolog az volt, hogy az idősebb, nyugdíjas generációtól kaptuk a legtöbb elutasítást ezen felkérésünkre. Mivel a megkérdezettek kiválasztása szakértői mintavétel alapján készült, igyekeztünk a mintát minél reprezentatívabbá tenni (akkor lett volna a minta reprezentatív, ha Ajka teljes lakosságának álláspontját megismerjük, ez azonban korlátaink miatt nem volt lehetséges), így ezt a generációt is folyamatosan próbáltuk bevinni a mintába, azonban legtöbbször sajnos kevés sikerrel. Másik tapasztalat, hogy keletkezett a térképeknek egy olyan csoportja, amelyeknek rajzolói nem törekedtek végiggondolni a számukra megfogalmazott (és fentebb leírt) kéréseinket, és minimális idő alatt rajzolt, igencsak információszegény végeredményt kaptunk kézhez. Harmadik

⁸⁰ Downs - Stea (1973)

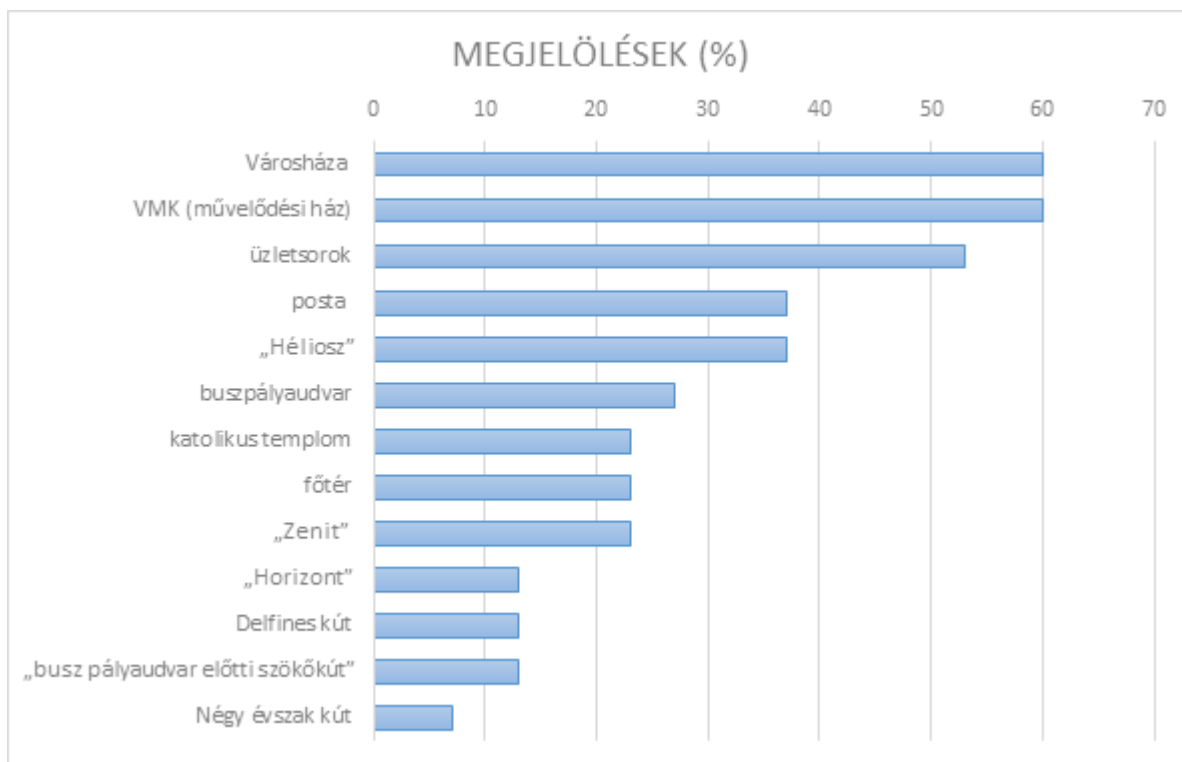
tapasztalat, hogy mivel a táborban jelenlévő húsz egyetemista egy héten át folyamatosan „zaklatta” a városlakókat, azok egyre kevésbé mutattak hajlandóságot a kért feladatok végrehajtására. Mivel a térkép rajzolását általánosságban is nehéz feladatnak tartották, így az egy nap készített rajzok darabszáma napról-napra csökkent, pedig a harmadik napon már több, mint kétszer annyi időt töltöttünk a megkérdezésekkel, mint az elsőn.

Az első nap, amikor az volt az instrukció, hogy a kereszteződést rajzolják, 12 darab térképet készítettünk. Ebből kettő nem releváns, ugyanis az alanyok korábban részt vettek a félig strukturált kérdéseken alapuló megkérdezésben, így már ismert volt számukra a Delfines kút helyszíne. Érdekes azonban a többi tíz esetben, hogy ezekből mindösszesen három térképen jelenik meg valamiféle teresedés az általunk vizsgált helyszíneként. A többi hét esetben a kereszteződés mind a négy sarkára épületek kerültek, általában „templom”, „panel”, „posta” és „Horizont” néven. A postát körülbelül fele-fele arányban helyezték helytelenül a kereszteződésbe, illetve jelölték helyesen azon a sarkon a 10 emeletes épületet.

A „városközpontról” összesen 30 darab mentális térkép készült. Itt már az is szubjektív adatként jelent meg, hogy mit tekintenek az alanyok városközpontnak. Kevés esetben határolták úgynevezett törésvonalakkal, „világos és félreérthetetlen határokkal”⁸¹ a központot. Többnyire bizonytalan kiterjedésű területet, a „semmilyen úszó” épületeket rajzoltak. Ilyen szempontból tipikus ajkai képet kapunk, hiszen ott nem jellemző a hagyományos utcakép, hanem szinte csak és kizárólag úszótelkes lakótelepi beépítéssel találkozunk.

Az alábbi lista tartalmazza, hogy milyen objektumok, és hány százalékban kerültek egyértelmű jelölésre a térképeken:

⁸¹ Letenyei (2006) 174.o

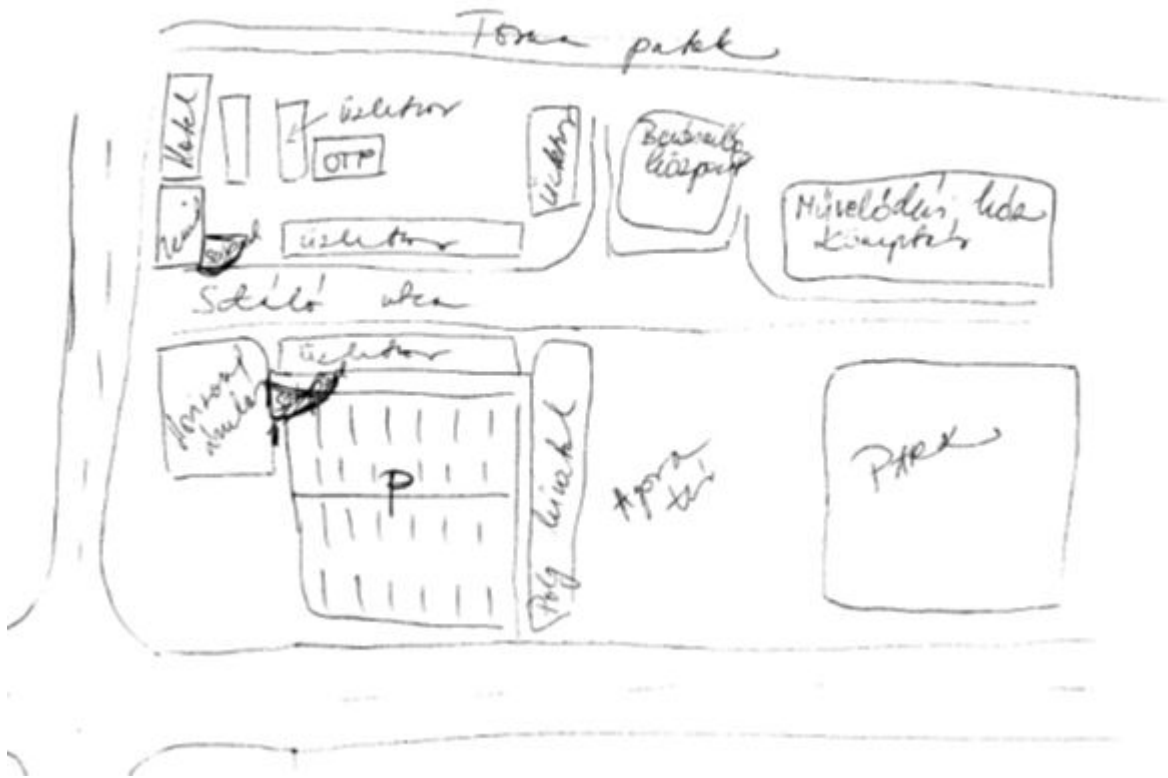

forrás: saját szerkesztés

Mint a diagramon látható az esetek 40%-ában a polgármesteri hivatal és/vagy a művelődési ház sem került megjelenítésre, pedig ezek (általában) igencsak fontos részét képezik a városközpontnak. Az pedig szintén áruzkodó, hogy – bár nem reprezentatív minta készült – a köztéri műalkotások közül (melyből a központban 10-11 darab található) összesen három került megnevezésre és megjelölésre, ezek is mindössze körülbelül 10%-os gyakorisággal. Ez igencsak kevés. Az említett három mű mindegyike „vizes”: két kút (egy dísz és egy ivókút), és a buszpályaudvar előtti nagyméretű szökőkút került rá bizonyos térképekre.

A 30 darab városközpont-térkép közül szeretnénk kiemelni egy pár, általunk érdekesnek vélt darabod, melyekről szövegünk néhány szót az alábbiakban. A többi rajz pedig a dolgozat mellékleteként található meg.

Az alábbi mentális térképet egy 35 éves, adminisztrátorként dolgozó nő rajzolta. Az Ő ábrája az egyik példa a városközpont törésvonalakkal való lehatárolásának. Ezt három irányból teszi meg, két út és a patak közötti terület jelenti számára a városközpontot, melynek struktúráját a valósághoz képest viszonylag helyesen megjeleníti. Az üzletsorok általánosnak mondható ábrázolásmódját láthatjuk itt. Azonban szerepel az Agora, a parkoló, a kis „színpad”, és a patak felé eső üzletsorok, amelyeket csak kevesen, vagy senki más nem ábrázolt.

a térképen jelzett „színpad” a valóságban

A fenti ábrát egy 60 éves, nyugdíjas hölgy rajzolta. Ez jó példája a már említett „semiben úszó” megjelenítés-módnak. Az adatközlő külön megjelölte „X”-szel az általa használt, illetve szeretett helyszíneket. Ilyen jelölést kapott a templom és a Zenit ABC közötti teresedés is, ami akár az általunk vizsgált Delfines kút „tere” is lehet, de megnevezés és rajz hiányában sajnos nem tudjuk, mit takar pontosan.

Az alábbi ábra azért érdekes, mert egy olyan hölgy rajzolta (34 éves zenetanár), aki akkor élt harmadik napja Ajkán. A négy legtöbbször ábrázolt elem jelenik meg nála, két kiegészítéssel. Egyik a lottózó, melyet gyakran használ, és úgy helyezi el a térben, hogy a posta mellett van, másik pedig a templomdomb, ami a térképeken egyedül itt került megjelenítésre, mint (szó szerint) kiemelten fontos tájékozási pont, ami más, mint a lakótelepi beépítés. Kérésünkre leírta azt is mit szeret, és mi az, ami nem tetszik neki a városban.

könnyen átlátható, egyszerű sémarendés
szép zöldek területén, sok fa, tó stb.
elég szokatlan a szűke panel vagy szocial épület

Konklúzió

Véleményünk szerint a szobrokkal, köztéri installációkkal sokkal organikusabban összekötődő térszervezésre van szükség, mint a pusztán vizuális megjelenésére, hogy nagyobb interakció mennyiséget lehessen elérni, és ezeknek a kvalitása az aktív interakciók irányába tolódhasson. Ugyanakkor azt is meg lehet állapítani, hogy egyes funkciók kialakítása során nagyobb figyelmet kell fordítani a környezet funkcióira. A városhasználók attitűdjeinek vizsgálata nyomán sokkal hatékonyabban alakítható ki egy, a város szerkezetébe szervezesebben illeszkedő, tér, közterület, elkerülve, vagy elébe menve a köztes tér kategóriájának, tehát vagy olyan funkciókkal felruházni az adott területet, melyet a városlakók sokkal inkább bevonnak az aktív interakciók körébe, vagy kiszolgálni azt az igényt, miszerint a vizsgált közterület domináns funkciója a városközpont belsőbb tereibe való eljutás. Ez az iránymutatás – már a törekvés, hogy a köztereket komplexebb térben és módszertannal vizsgáljuk, vizsgálhatjuk - kívánatos lehet mind az építészeti, várostervezési, társadalomtudományi, antropológiai szcénában, így a városhasználók „felhasználói élményét” növelni, élhetőbb városokat kialakítani.

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat készítői mindenekelőtt szeretnének köszönetet mondani konzulensüknek Varga Imre mestertanárnak, a BME Urbanisztika Tanszék munkatársának. Szabó Julianna PhD egyetemi docensnek, valamint Szendrei Zsolt PhD hallgatónak, szintén a Tanszék munkatársai, az ajkai táborban, valamint a konzultációk során nyújtott szakmai támogatásért. Fülöp Judit mestertanárnak, az Urbanisztika Tanszék nyugalmazott oktatójának, a szövegezésben nyújtott segítségért. Hálával tartozunk Szöllősy Ágnesnek és Sziláfyi Andrásnak, a Budapest Galéria munkatársainak a szobrok elhelyezésében nyújtott segítségért.

Az ajkai táborban kapott felbecsülhetetlen információk miatt szeretnénk köszönetet mondani Tóth Gergelynek (az ajkai önkormányzat stratégiai és fejlesztési referensének), Hornyák Attilának (Ajka város főépítészének), Venczel Antalnak (az ajkai Építésügyi és Városgazdálkodási Iroda vezetőjének). Kiemelten szeretnénk megköszönni a segítséget és támogatást Schwartz Bélának, Ajka város polgármesterének, aki engedélyezte a Delfines kút letakarását.

Reméljük lesz még alkalmunk együtt dolgozni!

Bibliográfia

A. Gergely András:

1996 Tér - szimbólum - politika. Politika a térben, tér a politikában, Budapest: MTA PTI

A. Gergely András (szerk.) - Bali János (szerk.):

2007 Városantropológiai vázlatok és változatok. A városmegismerés kérdőjeleiből, Budapest: Könyv Kiadó MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, ELTE BTK Néprajzi Intézet

Al-Zubaidi, Layla:

2010 Városantropológia, *Szemle* 2010/1

Basham, Richard:

1978 Urban anthropology. The cross-cultural study of complex societies, Palo Alto: Mayfield Publishing Company

Benkő Melinda - Fonyódi Mariann:

2009 Glocal City. Kortárs európai városépítészet, Budapest: TERC

Carmona, Matthew - Magalhaes, Claudio - Hammond, Leo:

2008 Public Space. The Management Dimension, New York: Routledge, 7.

Cságoty Ferenc (közrem.) - Kolba Mihály (közrem.):

1992 Budapest. Karakterterv metodika, Budapest: Építész Stúdió, Hunga-Print

Downs, Robert M. - Stea, David:

1973 Cognitive Maps and Spatial Behavior, Process and Products. In Downs és Stea (szerk.): Image and Environments, Chicago: Aldine Publishing

Fehérvári Marcell:

2002 A város metafizikája, Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont

Foucault, Michael:

1999 Eltérő terek, in: Nyelv a végtelenhez, Debrecen: Latin Betűk

Gehl, Jan - Gemzoe, Lars:

1971 Life between buildings, Kopenhága: The Danish Architectural Press

2003 New city spaces, Kopenhága: The Danish Architectural Press

é.n. Three types of Outdoor Activities: <http://www.rudi.net/pages/8749>
(letöltve 2013.10.25)

Germuska Pál:

2004 Indusztria Búvöletében, Budapest: 1956-os Intézet

Giai Frigyes:

1989 Város a Torna partján. Fejezetek Ajka múltjából, Veszprém: Pannon
Kiadó

Hall, Peter:

1992 Urban and Regional Planning, New York: Routledge, 3. kiadás

Harvey, David:

1990 The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural
Change, Cambridge, Oxford: Blackwell Publisher

Herczog Gábor (felelős szerk.):

2006 Ajka város térképe, Budapest: Steifel

Horváth Géza:

1972 A városépítés története, Budapest: Gombkötő, 192-210.

Kovács Edit (szerk.):

2010 Településmegújítás közösségi részvétellel. A tervezés közösségi
módszerei, tanári tematika:
[http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/0/5c48ccca901b6bf4c12577c8007d13dc/\\$FILE/telep%C3%BCI%C3%A9smeg%C3%BAj%C3%ADt%C3%A1s%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20r%C3%A9szv%C3%A9tel%20_%20tan%C3%A1ri_%20tematika_2010.10.24.pdf](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/0/5c48ccca901b6bf4c12577c8007d13dc/$FILE/telep%C3%BCI%C3%A9smeg%C3%BAj%C3%ADt%C3%A1s%20k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi%20r%C3%A9szv%C3%A9tel%20_%20tan%C3%A1ri_%20tematika_2010.10.24.pdf)
(letöltve 2013.10.25)

Kubinszky Mihály:

1975 A városkép bontakozása Ajkán Magyar Építőművészet 1975/6, 62-64.

Kvale, Steinar:

2005 Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba, Budapest:
Jószöveg Műhely

Letenyei László:

2006 Településkutatás, Budapest: Új Mandátum Ráció, 174.

Lukovich Tamás - Mogyorósi Katalin:

2013 Fenntartható Fejlesztés. Várostervezési útmutató, Budapest: TERC

Lynch, Kevin:

- 1960 A város szemléletének struktúrája, in 1979 Vidor Ferenc (szerk.)
Urbanisztika, Budapest: Gondolat Kiadó, 537-558.

Madden, Kathleen:

- 2008 Hogyan varázsoljunk újjá egy közteret?. Kézikönyv jól működő
közösségi terek létrehozásához, Budapest: Ökotárs Alapítvány, (eredeti
címen: 2005Project for Public Spaces How to Turn a Place Around?. A
Handbook for Creating Successful Public Spaces, New York: Project
for Public Spaces, Inc.)

Major Máté:

- 1975 A Dózsa György szoborról Magyar Építőművészet 1975/1, 60.

Martin Heidegger:

- 1994 „...Költőien lakozik az ember...”. Válogatott írások, (szerk.: Pongrácz
Tibor) Budapest, Szeged: T-Twins Kiadó, Pompei

Meggyesi Tamás:

- 2005 A 20. század urbanisztikájának útvesztői, Budapest: TERC
2009 Városépítészeti Alaktan, Budapest: TERC, 39.

Moravánszky Ákos:

- 1986 Regionalizmus, Magyar Építőművészet 1989/6

Niedermüller Péter:

- 1994 A város: kultúra, mítosz, imagináció, *Mozgó Világ* 1994/5, 5-17.

Podrecca, Boris:

- 2004 Offene Räume / Public Spaces, Wien: Springer-Verlag

Prakfalvi Endre:

- 2004 A hatvanas évek építészetéről, in Rainer M. János (szerk.) "Hatvanas
évek" Magyarországon. Tanulmányok, Budapest: 1956-os Intézet, 474.

Putnam, Robert David:

- 2009 Bowling Alone. America's Declining Social Capital (Journal of
Democracy), in: LeGates, Richard T.: Frederic Stout in The City
Reader, New York: Routledge, 122.

Simon Mariann:

- 2000 "...Megteremteni elméletünk és gyakorlatunk egységét...". Elmélet és gyakorlat 1952-1956, Budapest: Architecture Hungariae é.n. Helyek és szellemek, OTKA T 037874
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2f0loCh1u8YJ:arch.et.bme.hu/korabbi_folyam/16/16simonm.html+&cd=2&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a (letöltve 2013.10.15)

Szelényi Iván (szerk.):

- 1973 Városshociológia, Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Szöllősy Ágnes - Boros Géza (szerk.):

- 1998 Budapest köztéri szobrai és emléktáblái 1985-1998, Budapest: Budapest Galéria

Sztálin, Jozsef Visszarinovics:

- 1954 Beszámoló a Párt XVII. kongresszusán az SZK(b)P KB munkájáról 1934. január 26-án, Budapest: Idegennyelvű és irodalmi kiadó, 544.

Tatai Erzsébet:

- 2002 Művészettörténet ismeretek, Budapest: Enciklopédia kiadó, 193-223.

Tatai Zoltán:

- 1987 Ajka a harmonikusan fejlődő kisváros Városépítés 1987/4, 33.

Településfejlesztési füzetek:

- 1994 Útmutató az önkormányzatok településesztétikai és közterület-használati feladatainak ellátásához, Budapest: Belügyminisztériumi kiadó, 20.

TERINT:

- 1951 Területrendezési Főosztály dokumentációja, Budapest: ÉVM Területrendezési és Fejlesztési Főosztály, 11/9.

Tihanyi Dominika:

- 2012 Kreatív Stratégiák és a köztéri művészet szerepe a városrehabilitációban, Budapest: Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Doktori Iskola

Tolman, Edward C. :

- 1948 Cognitive maps in rats and men, The Psychological Review, 1955(4), 189-208.

Twichell Hall, Edward:

- 1987 Rejtett dimenziók, Budapest: Gondolat Könyvkiadó

Varga Péter István:

2011 Köz-tér-alakítás. A városi rendeltetés és a helyi használat a köztervezés gyakorlatának tükrében, Budapest: BME Építészmérnöki Kar, Urbanisztika Tanszék

Vargha Mihály (szerk.):

2003 "Városépítészeti, Tájépítészeti 2003.", Budapest: Magyar Építész Kamara

Városrendezési normák - Építésügyi Minisztérium

1951 Városrendezési normák, Budapest: Építőipari Kiadó, 12.

Waldheim, Charles:

2006 The Landscape Urbanism Reader, New York: Princeton Architectural Press, 39.

Wehner Tibor:

2010 Modern Magyar szobrászat 1945-2010, Budapest: Corvina

Weiner Tibor:

1951 Sztálinváros, szocialista város. A városépítés módszere, Budapest: Egyetemi Nyomda, Építés-Építészeti 1951/11-12

Wirth, Louis:

1973 Az urbanizmus mint életmód, in Szelényi 1973, 41-63.

Zöch, Peter (szerk.) - Loschwitz, Gesa (szerk.):

2008 Európai Tájépítészeti, Budapest: TERC

Zsigmond Attila (főszerk.):

1985 Negyven év köztéri szobrai Budapesten - 1945-1985. Budapest Kiállítóterem V. Szabadsajtó út 5., Budapest: ?, 4.

Internetes hivatkozások

Ajka Város

- 2008 Integrált városfejlesztési stratégia. 5.0. verzió,
http://www.terport.hu/webfm_send/3579 (letöltve 2013.10.25)
- 2009 Belváros 1.(Végleges) Akcióterületi Terve. KDOP -3.2.1./2F-2008-000,
"Zenit és Horizont áruházak előtti közterület megújítása",
<http://www.ajka.hu/upload/ATTvezetoiosszefogalo.pdf>
(letölve 2013.10.25)

Beszélő

Boros Géza: Három radikális köztéri projekt. Bevezetés az utca művészetébe; forrás: <http://beszelo.c3.hu/04/0708/14boros.htm>;
(letöltve: 2013. október 25. 20:24)

Budapest Galéria/Egy kis történelem

http://www.budapestgaleria.hu/index.php?akt_menu=78
(letöltve 2013.10.25)

Csont Szandra

Mi is az a public art?
http://www.festivalcity.hu/bof2003/cikk.php?cikk_id=31
(letöltve 2013.10.25)

NFÜ Útmutató

Útmutató kortárs köztréri művészeti alkotásokhoz a turisztikai célú és a településkép javítását célzó fejlesztésekben
www.nfu.hu/download/20585/08_kozteri_mualkotasok_utmutato.pdf
(letöltve 2013.09.19)

Új szó

- 2006 Miért rosszak a köztéri szobrok,
<http://ujso.com/cimkek/gondolat/2006/09/29/miert-rosszak-a-kozteri-szobrok>
(letöltve 2013.10.25)

Wikipedia/Ajka

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Ajka>
(letöltve 2013.10.25)

Mozgóképjegyzék

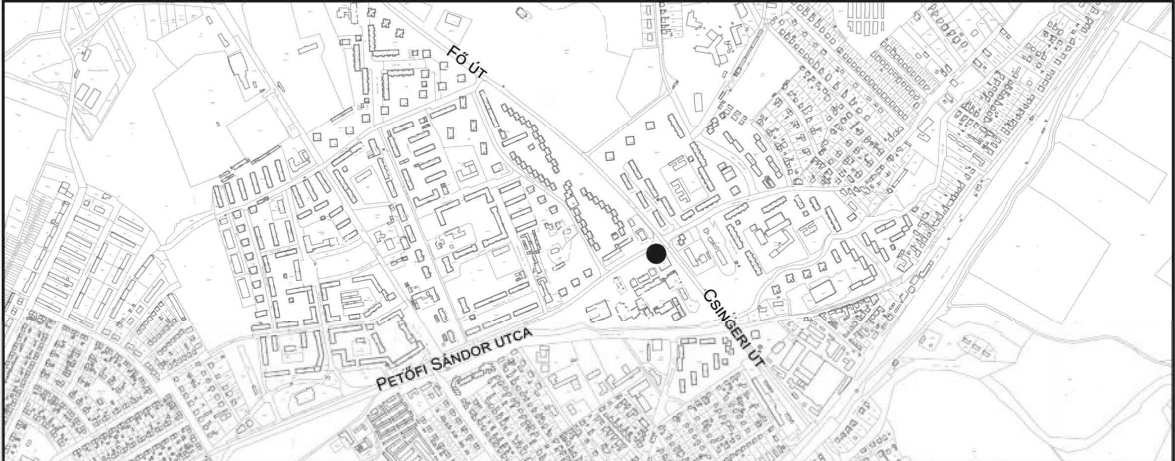
Anna Abrahams (rendező):

- 1995 Sotsgorod. Cities for Utopia, 92 perc

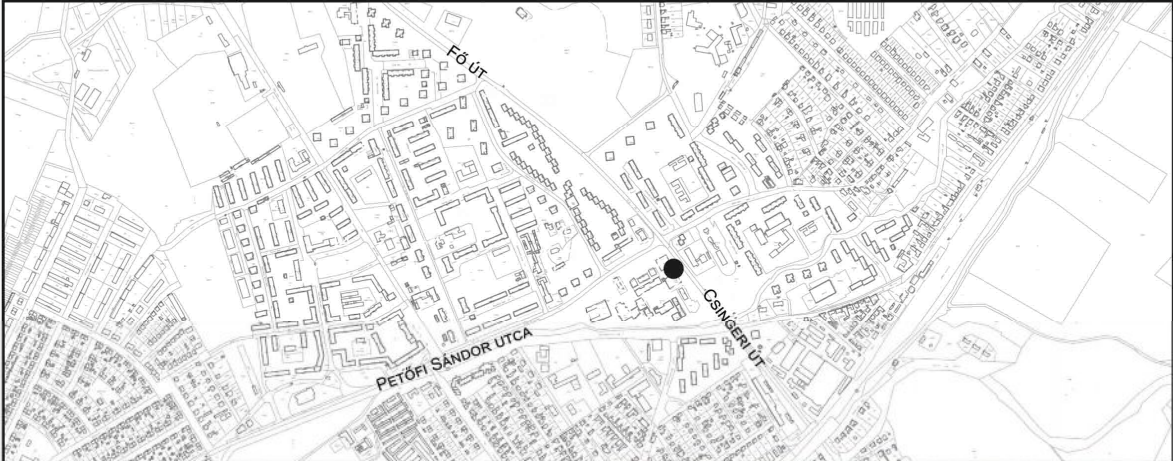
Mellékletek

SZOBOR NEVE	FEKETE ISTVÁN ÁLLATAI
ALKOTÓ	SAMU KATALIN
ÉVSZÁM	1983
ANYAG	MÉSZKŐ
ÉLHELYEZKEDÉS	VÁROSLIGET, CSÓNAKÁZÓ-TÓ SZIGETE
	
	
	
	
	

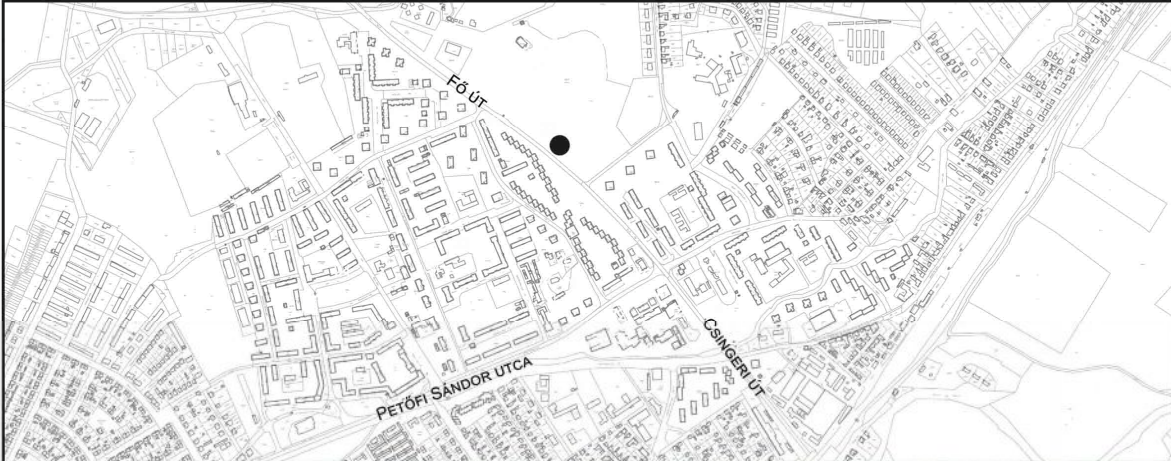
SZOBOR NEVE	DELFINES KÚT
ALKOTÓ	BORSOS MIKLÓS
ÉVSZÁM	1978
ANYAG	BRONZ
ÉLHELVEZKEDÉS	SZABADSÁG TÉR

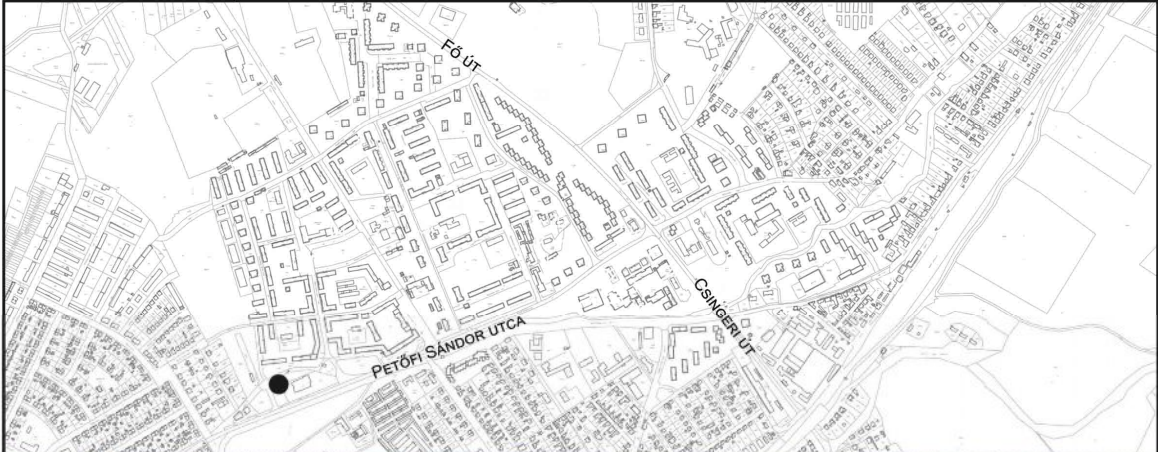
SZOBOR NEVE	NÉGY ÉVSZAK KÚT
ALKOTÓ	MARTON LÁSZLÓ
ÉVSZÁM	1990
ANYAG	MÉSZKŐ, BRONZ
ELHELYEZKEDÉS	SZABADSÁG TÉR

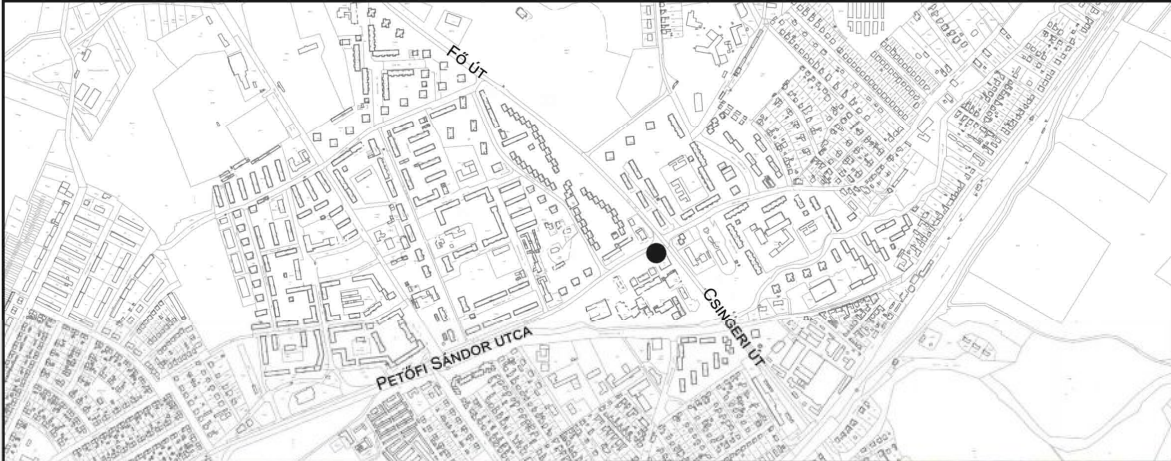
SZOBOR NEVE	JUBILEUMI EMLÉKMŰ
ALKOTÓ	DIÉNES ATTILA
ÉVSZÁM	2009
ANYAG	MÉSZKŐ
ÉLHELVEZKEDÉS	VÁROSLIGET

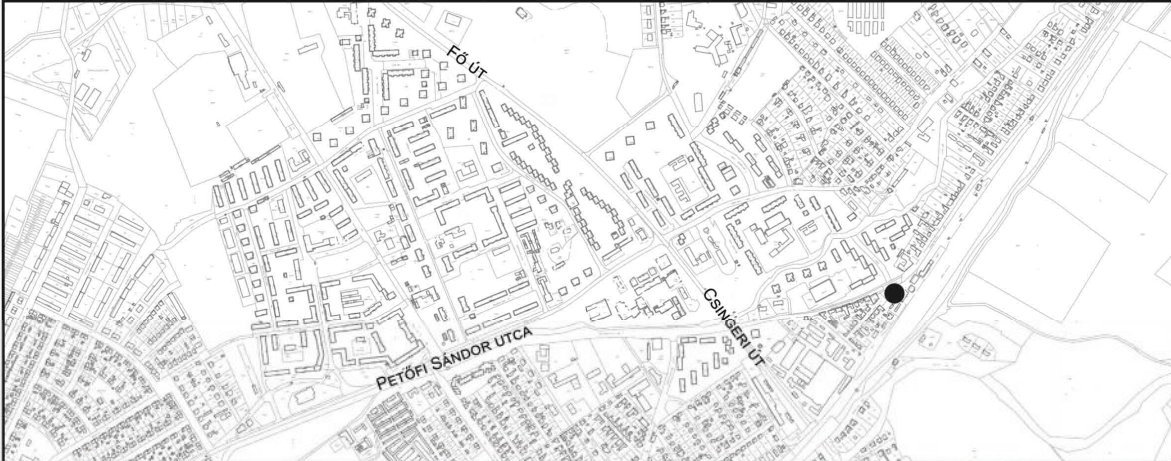
SZOBOR NEVE	SZÖKŐKÚT
ALKOTÓ	KONYORCSIK JÁNOS
ÉVSZÁM	2010
ANYAG	MÉSZKŐ
ÉLHELYEZKEDÉS	KASZINÓ PARK

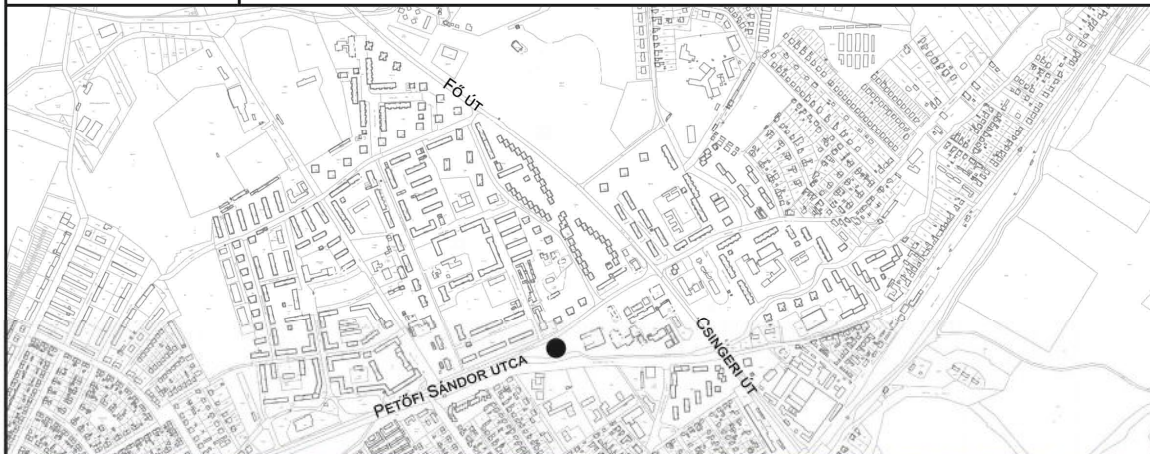
SZOBOR NEVE	SZENT BORBÁLA
ALKOTÓ	BÁNVÖLGYI LÁSZLÓ
ÉVSZÁM	2005
ANYAG	BRONZ
ELHELYEZKEDÉS	SZABADSÁG TÉR

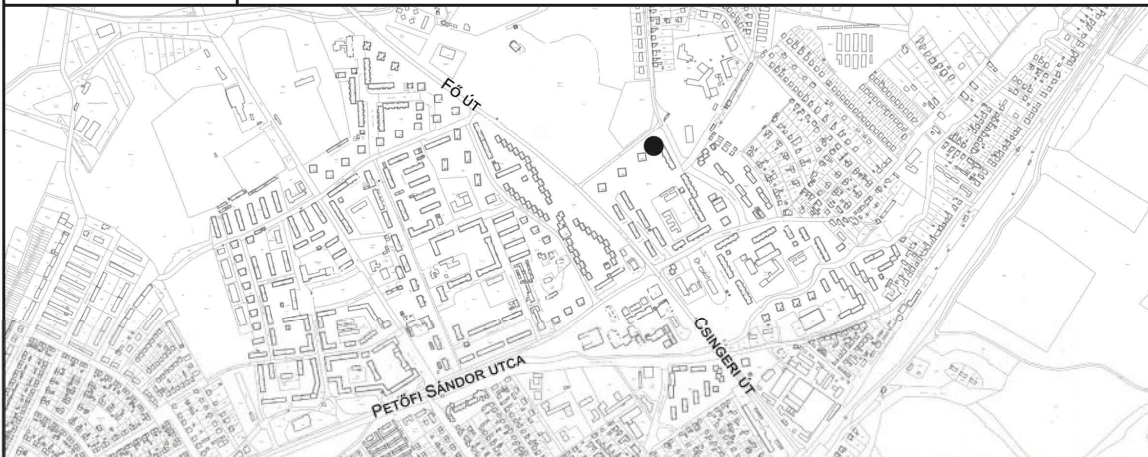
SZOBOR NEVE	VÍZKÖPŐ
ALKOTÓ	RIEGER TIBOR
ÉVSZÁM	1983
ANYAG	BRONZ, MÉSZKŐ
ELHELYEZKEDÉS	A VASÚTÁLLOMÁS ELŐTT

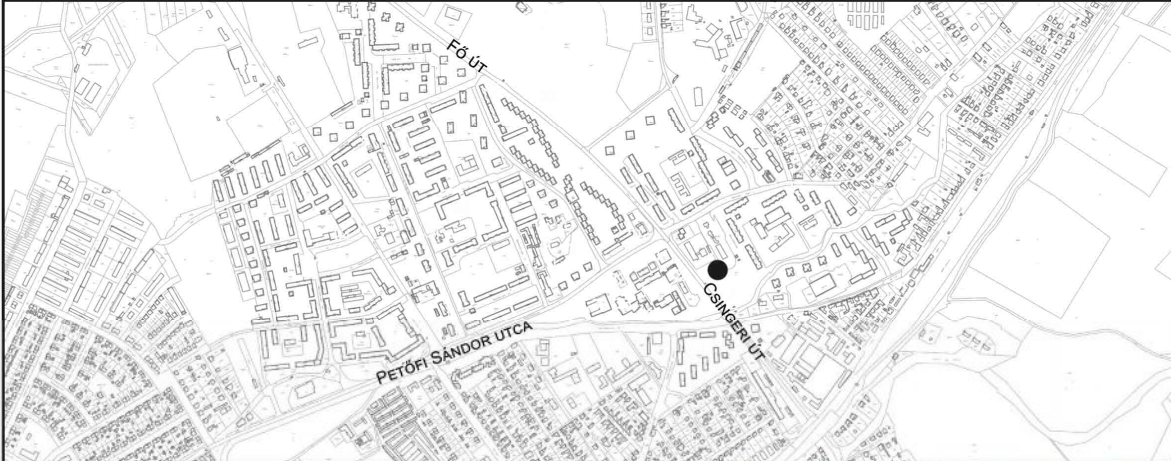
SZOBOR NEVE	GEA-FÖLDANYA
ALKOTÓ	R. KISS LENKE
ÉVSZÁM	1982
ANYAG	MÉSZKŐ
ELHELYEZKEDÉS	SZABADSÁG TÉR

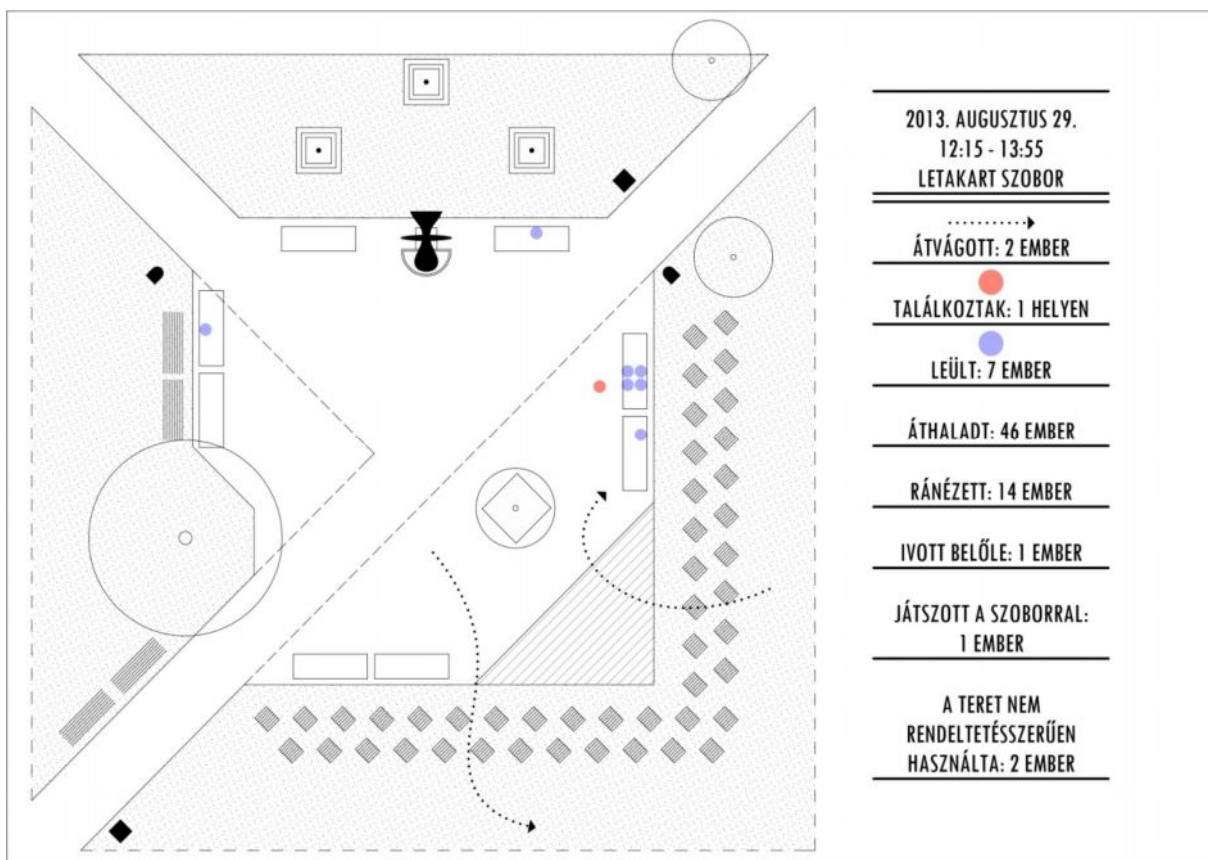
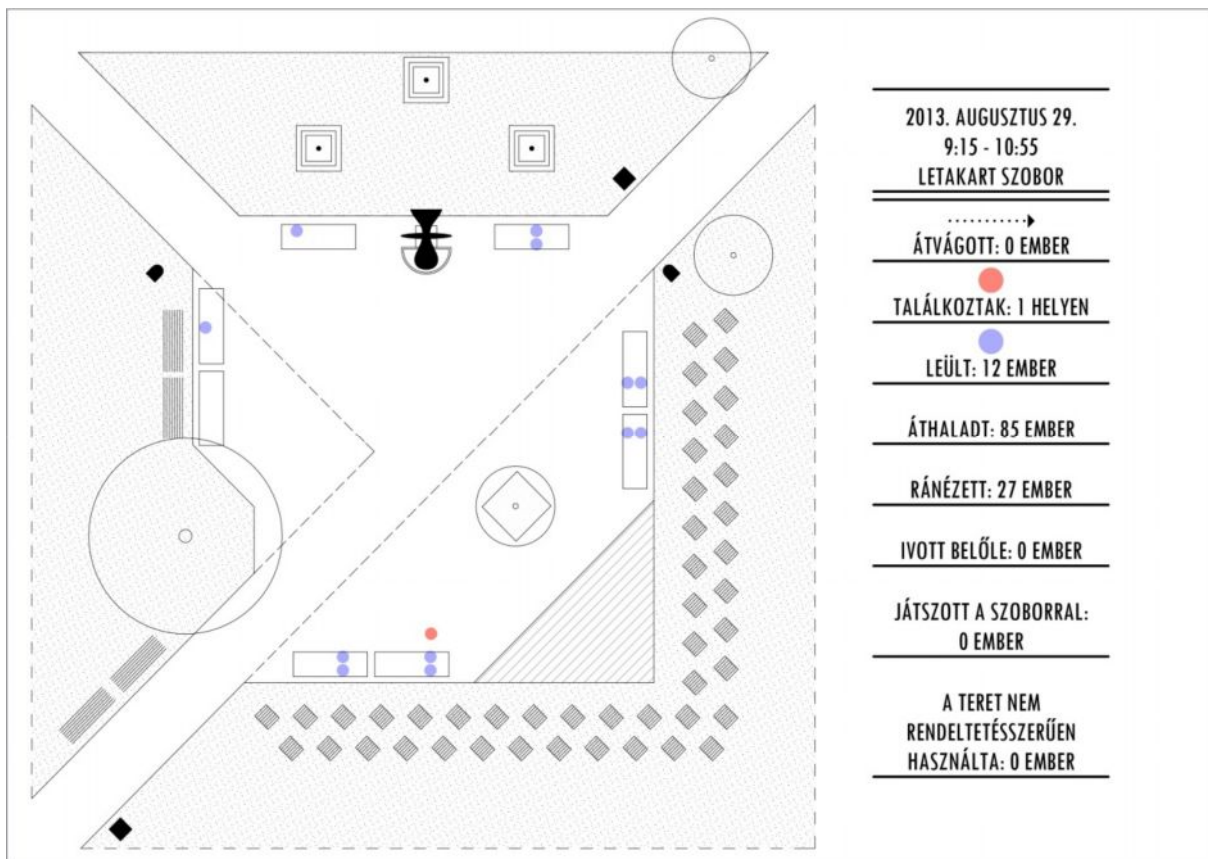

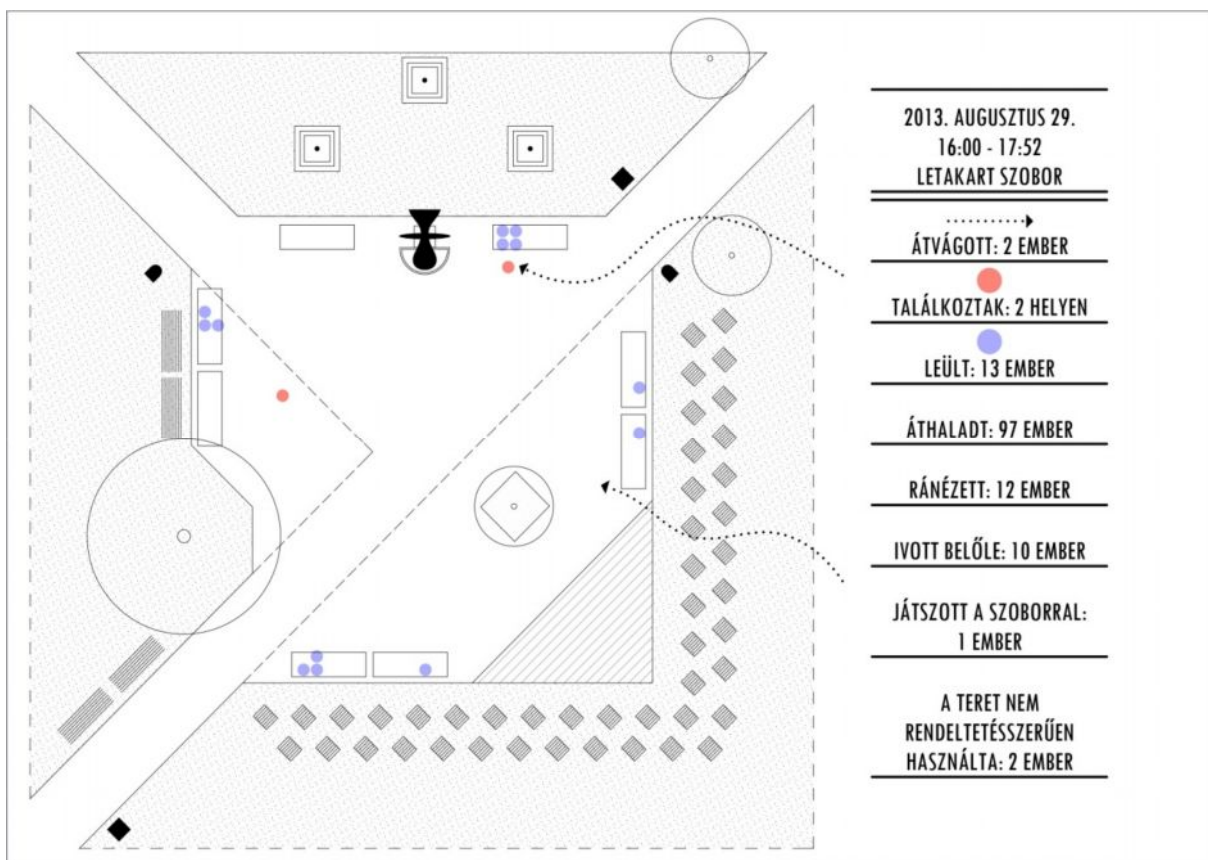
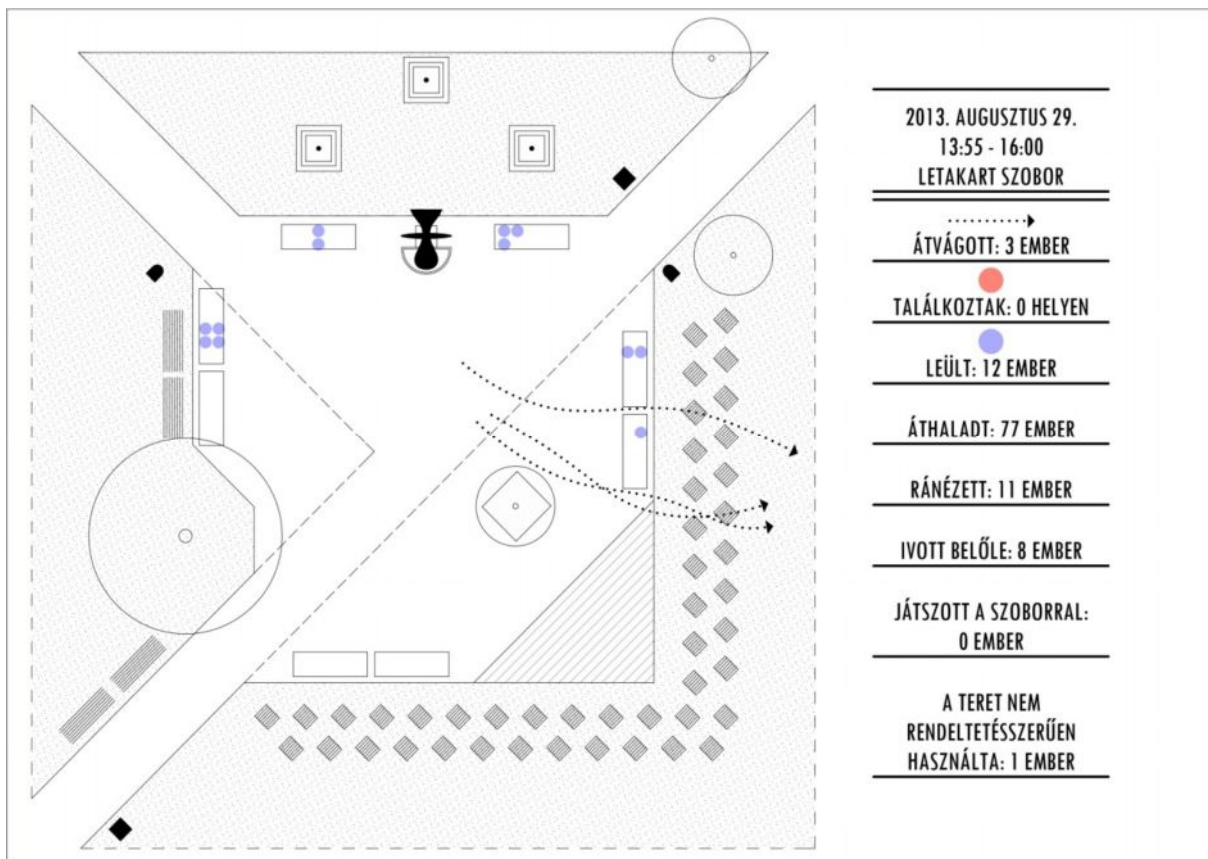
SZOBOR NEVE	A KÍGYÓÖLŐ
ALKOTÓ	TÓTH JÚLIA
ÉVSZÁM	1984
ANYAG	BRONZ
ELHELYEZKEDÉS	TÚZOLTÓ UTCA, KÓRHÁZ ELŐTT

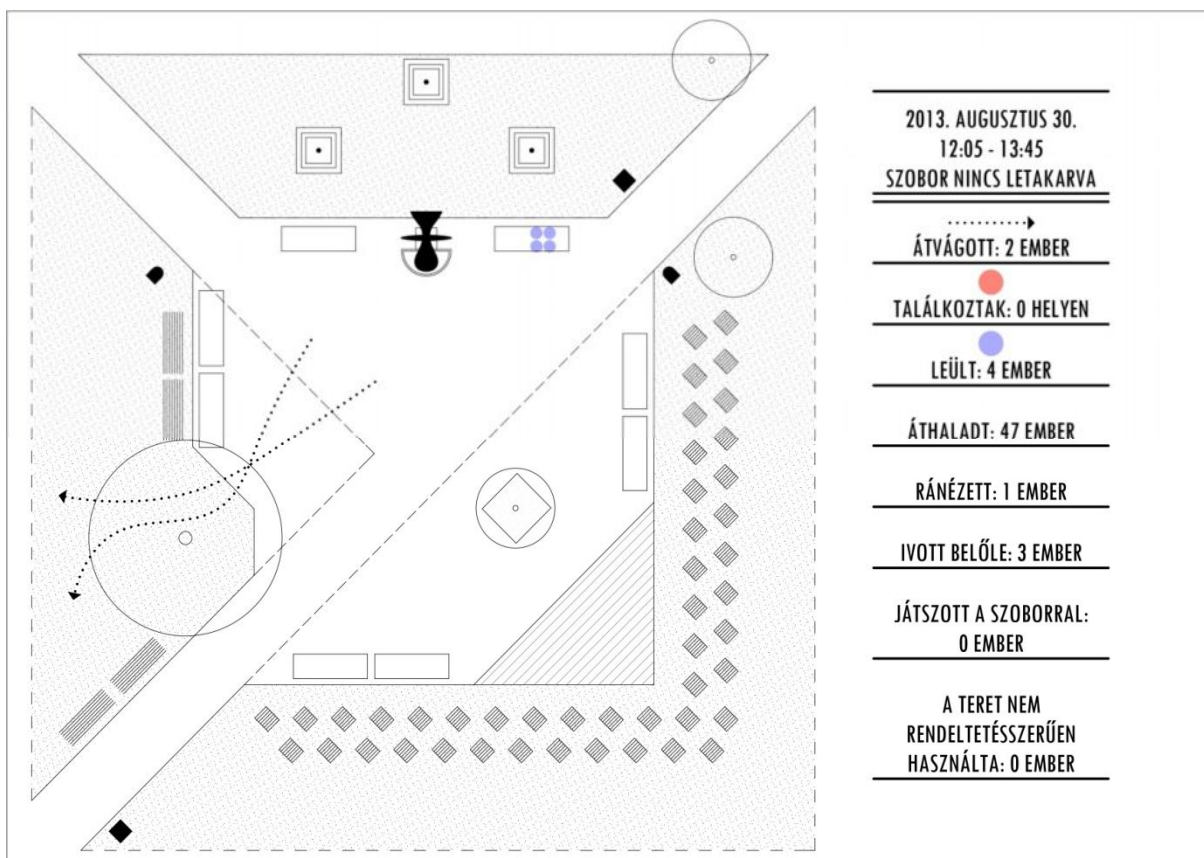
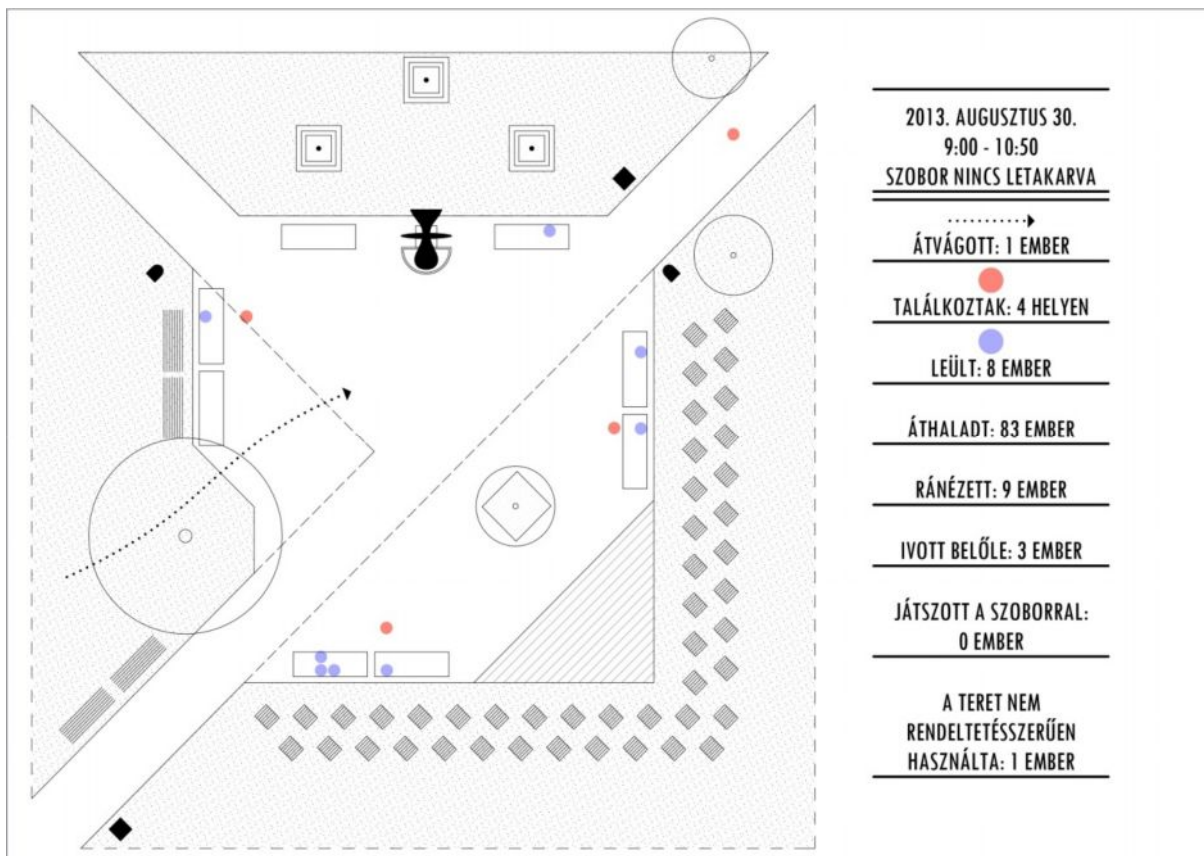

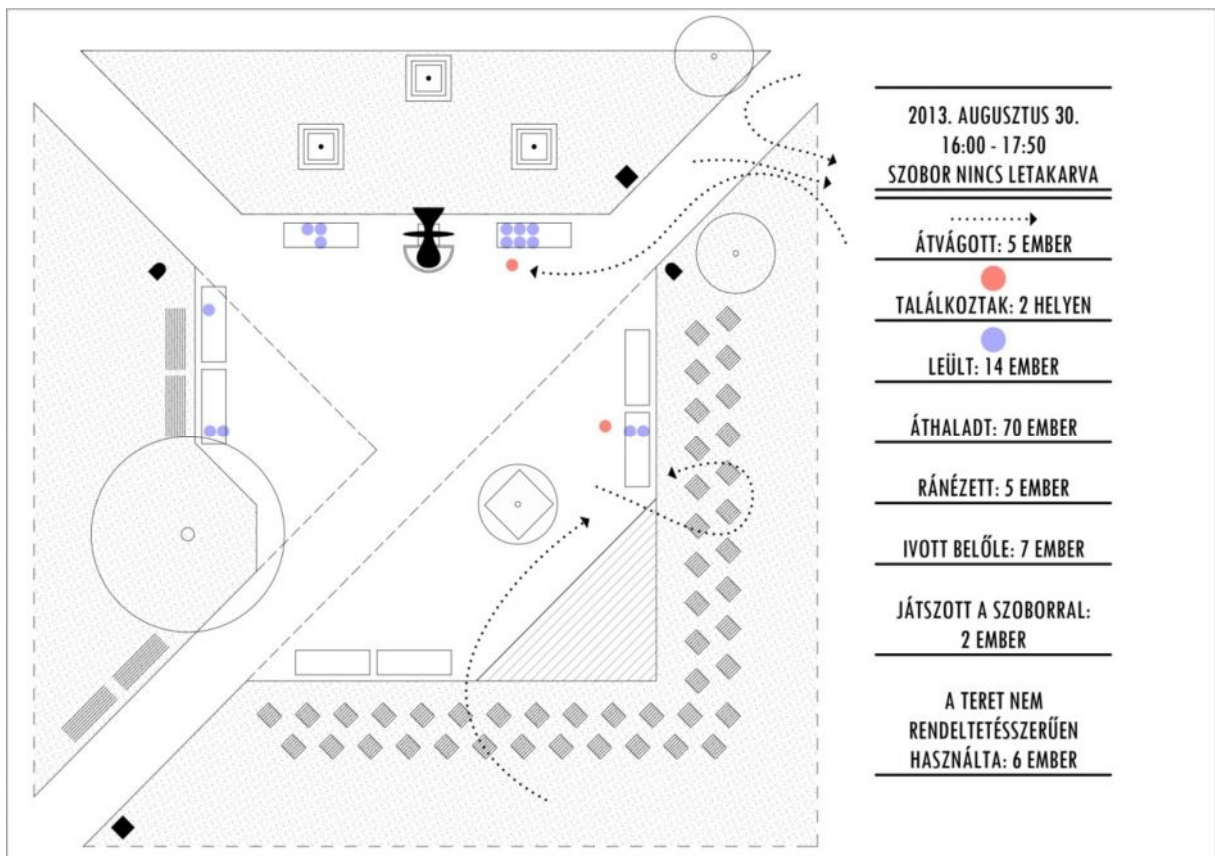
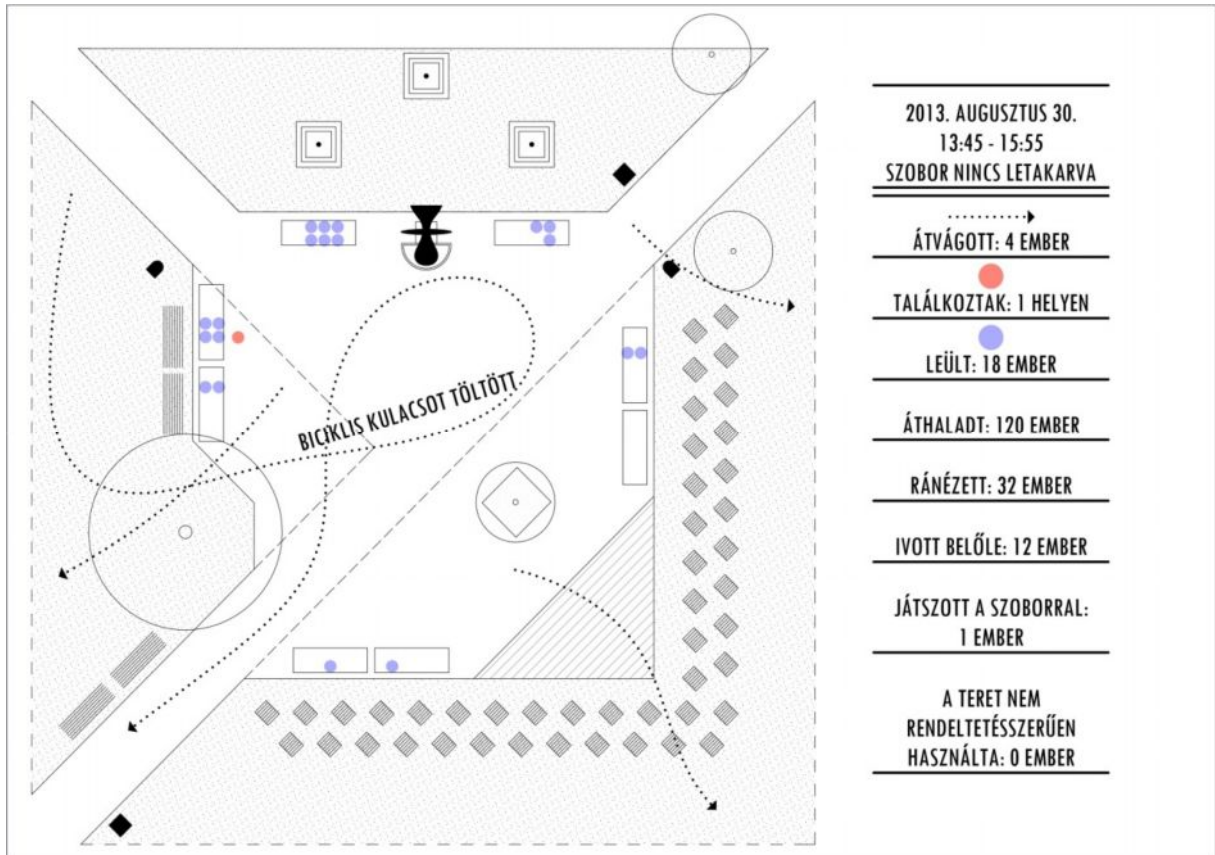
SZOBOR NEVE	SZÖKŐKÚT
ALKOTÓ	
ÉVSZÁM	
ANYAG	MÉSZKŐ
ELHELYEZKEDÉS	BUSZPÁLYUDVAR ELŐTT

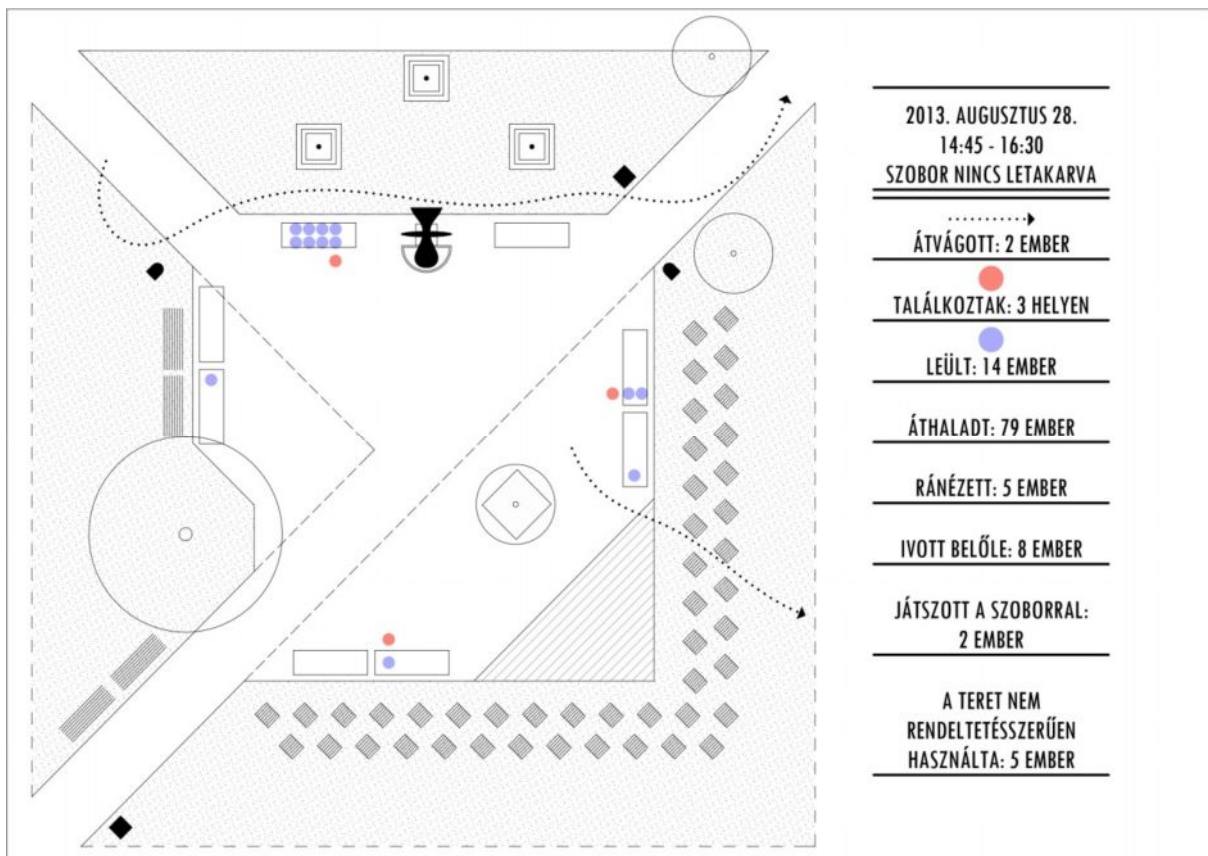

(a következő melléletek kivonatok a teljes kutatás anyagából)

KÉRDÉSEK	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	2013. augusztus 28. szerda, 14:45-16:30								
Ismer-e szobrot a Horizont Áruház környékén?	Delfines	halacska	halas	Delfines	nem	nem	Delfines	Delfines	nem
Tudja, hogy ki az alkotója a szobornak és mi a pontos neve?	nem	nem	nem	nem tudja, nem figyelte	nem	nem	nem	nem	nem
Mit ábrázol, mit gondol róla?	halat		halat	nem tudja, nem figyelte	nem tudja	nem tudja	egy talapzaton áll	semmit	nem tudja
Megváltoztatna-e valamit a szobron vagy környezetén?	nem változtatna meg semmit	zöldítés	nem	nem, tetszik neki	nem, tetszik neki, jó ez	nem	alul van a kifolyója a víznek, ez nem	nem ivóvíz, ez rossz, lehessen belőle inni; nincs árnyék; rossz a kő, a magassarkúval mindig megbotlik	nem
Szokott-e ide találkozót szervezni?	nem	nem	nem	nem, a buszmegállóhoz szokott	nem	nem	nem	nem ide szokott, ott a központ; rossz leülni beszélgetni, mert nem lehet semmit hallani	nem
Meséljen egy személyes történetet, melyhez hozzá tudja kapcsolni a szobrot vagy környezetét	fiatal korban sokat bandázott itt	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs	régen itt futottak össze	egyszer leült	nincs
Szokott-e ide a város programokat szervezni?	nem tud róla	nem tud róla	nem tud róla	nem tud róla	nem tud róla	nem tud róla	nem tud róla	nem	nem tud róla
Egyéb									
CENZUSADATOK									
születési év	1980	1990, 1990	1950	1980	1989	1993	1983, 1987		1983
nem	férfi	nő	férfi, férfi	nő	nő	nő	férfi	nő, férfi	nő
legmagasabb iskolai végzettség	szakközép	gimnázium	érettségi, érettségi	szakmunkás	8 általános	egyetem	8 általános	főiskola, főiskola	
foglalkozás		ápolónő	tanuló,	munkanélküli	városháza dolgozik	közmunkás		városháza, építészeti osztály; értékesítési vezető	
Aján született-e	igen	nem	igen, igen	igen	igen	Ajka	igen	igen, igen	nem

KÉRDÉSEK	10	11	12	13	14	15	16	17
	2013. augusztus 29. csütörtök, 10:00-12:00							
Ismer-e szobrot a Horizont Áruház környékén?	Delfin és térhez tartozott az Agora szobor, rossz, hogy elvették	nem	halacska	segítséggel	halacska		Delfin (Négy évszak)	Delfin
Tudja, hogy ki az alkotója a szobornak és mi a pontos neve?	nem, igen	nem	nem	nem	nem		nem	nem
Mit ábrázol, mit gondol róla?	nagyjából tudja	segítséggel kitalálta	nem tudja	nem tudja	nem		segítséggel tudta felidézni	szemes Delfin
Megváltoztatna-e valamit a szobron vagy környezetén?	kevés a fa a környéken	nem, nagyon tetszik neki	nem	nem	ivókútént kéne funkcionálnia		nem, de szerinte sok a hajléktalan	nagyon tetszik neki
Szokott-e ide találkozót szervezni?	nem	igen	nem	nem	(rossz, hogy nincs árnyék)		gyerekekkel szokott lenni	szokott ide jönni
Meséljen egy személyes történetet, melyhez hozzá tudja kapcsolni a szobrot vagy környezetét	nincs	nincs	nincs	nincs	nincs		nincs	ide szokott általában leülni
Szokott-e ide a város programokat szervezni?	nem, az Agorához szokott	nem, a Casinóhoz szokott	nem	nem, az Agorához szokott	nem			nem
Egyéb		nagyon tetszik neki a Schwarz munkássága			LE VAN TAKARVA!	két néni nagyon szelíd, de észrevették, hogy LE VAN TAKARVA!	igen szokott több pénz a szociális házra; sok a park és a szobor a városban	rossz, hogy kivágják a fákat
CENZUSADATOK								
születési év	1972	1971	1970	1962	1955		1990; 1970	1963; 1942
nem	férfi	férfi	nő	nő	nő		nő, nő	nő, nő
legmagasabb iskolai végzettség	8 általános	szakmunkásképző		szakmunkásképző	érettségi		érettségi, érettségi	érettségi; 8 általános
foglalkozás	nehézségskezelő	rokkantnyugdíjas	nem (Veszprémben), 32 éve él itt	végellenőr	nyugdíjas	nem (Céldömökön, 1978 óta él Ajkán)	eladó, eladó	nyugdíjas; igen, nem (1968 óta)
Aján született-e	nem (41 év él Ajkán)			igen			igen; igen	

(a következő mellékletek kivonatok a teljes kutatás anyagából)

